

Seljačka buna 1573. u suvremenoj hrvatskoj historiografiji

Klepić, Ena

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:602141>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-20**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Seljačka buna 1573. u suvremenoj hrvatskoj historiografiji

Diplomski rad

Student/ica:

Ena Klepić

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Kristijan Juran

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ena Klepić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Seljačka buna 1573. u suvremenoj hrvatskoj historiografiji** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 17. lipnja 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. SELJAČKA BUNA 1573. U PROSTORNOM I VREMENSKOM KONTEKSTU	2
2.1. DOGAĐANJA NA SUSJEDGRADSKO-STUBIČKOM VLASTELINSTVU PRIJE BUNE.....	2
2.2. SELJAČKA BUNA 1573. GODINE.....	5
3. OSVRT NA STARIJU HISTORIOGRAFIJU (do polovice 20. st.)	8
4. HISTORIOGRAFIJA KASNOG SOCIJALIZMA – JOSIP ADAMČEK I NADA KLAIĆ	12
4.1. JOSIP ADAMČEK.....	12
4.2. NADA KLAIĆ	16
5. HISTORIOGRAFIJA 21. STOLJEĆA – NOVI POGLEDI I PRISTUPI	19
6. LIK I DJELO MATIJE GUPCA U SUVREMENOJ HRVATSKOJ LITERATURI I KULTURI	25
6.1. IME I KRUNIDBA.....	25
6.2. GUBEC KAO POLITIČKI SIMBOL.....	28
6.3. GUBEC I SELJAČKA BUNA U KULTURNOJ PRAKSI.....	30
7. ZAKLJUČAK	35
8. SAŽETAK	37
9. SUMMARY	38
10. LITERATURA	39

1.UVOD

Seljačka buna ostavila je veliki trag u hrvatskoj povijesti te je jedan od najznačajnijih događaja koji su i danas prisutni u kolektivnom sjećanju hrvatskog naroda. Buna, kojoj je od vremena njenog nastanka pa sve do danas posvećen veliki broj radova poznatih i priznatih povjesničara, zauzela je značajno mjesto i u kulturi. Osoba koja je odigrala ključnu ulogu u Seljačkoj buni svakako je Matija Gubec koji je u narodu poznat kao seljački kralj. Njegova ličnost, kao i Seljačka buna, interpretirali su se i prikazivali na razne načine, ali prvenstveno u svrhu ostvarivanja političkih ciljeva. Seljačka buna u suvremenoj historiografiji doživjela je vrhunac po pitanju raznih interpretacija, rasprava, ali su i povijesna događanja uoči bune i tijekom bune ponovno zaživjela u suvremenom društvu.

Pod suvremenom historiografijom podrazumijeva se literatura druge polovice 20. stoljeća i početka 21. stoljeća, a jedan je od glavnih ciljeva rada usporedba načina i metodologije istraživanja koje su primjenjivali historiografi kasnoga socijalizma i današnji hrvatski istraživači. Ujedno, nastojat će se prepoznati je li se odnosno što se promijenilo u načinu njihova promišljanja o buni i Matiji Gupcu.

U prvom dijelu rada ukratko je opisano stanje prije bune te sâm tijek, uzrok i posljedice. Potom je dan osvrt na prikaze Seljačke bune u starijoj historiografiji, od vremena kad se Seljačka buna dogodila pa do prve polovice 20. stoljeća. Nakon toga, naglasak je stavljen na povjesničare Josipa Adamčeka i Nadu Klaić, koji su u drugoj polovici 20. stoljeća objavili veliki broj znanstvenih radova, monografija i građe i tako osvijetlili, ali i dali prostora za daljnje proučavanje događaja prije i za vrijeme bune.

U drugom se dijelu rada iznose novi osvrti i prikazi bune zahvaljujući arhivskim dokumentima koje je pronašao i proučio povjesničar Branimir Brgles. Uz njega su se istaknuli i ostali povjesničari koji su u svojim radovima osvijetlili nedostatke dosadašnje historiografije.

Treći dio rada posvećen je Matiji Gupcu kao najpoznatijoj ličnosti, ali i junaku bune – od njegovog imena i krunidbe, koja se svakako smatra najzagonetnijim dijelom Seljačke bune, pa sve do vremena kad je Gubec od seljačkog junaka postao nacionalni junak.

2. SELJAČKA BUNA 1573. U PROSTORNOM I VREMENSKOM KONTEKSTU

Hrvatska je u 16. stoljeću obilježena krupnim promjenama koje su utjecale na njen daljnji razvitak. Turska¹ osvajanja dovela su do raspada srednjovjekovne hrvatske države između Gvozda i Jadrana. Veći dio hrvatskog teritorija našao se u rukama Turaka, dok je cijela Dalmacija bila pod vlašću Mletačke Republike. Jedino su sjeverozapadni dijelovi Hrvatske ostali u rukama hrvatskog plemstva, koji su poznati pod nazivom „ostatci ostataka“. Kasnije će se iz tog hrvatskog teritorija, koji se nalazio uz tursku granicu, postupno izdvojiti dio i razviti u zasebnu upravu pod nazivom Vojna krajina. U takvim okolnostima, hrvatsko plemstvo je 1527. godine prihvatilo nove vladare Habsburgovce, izabравši za kralja Ferdinanda Habsburškog.² Kralj zajedno s prijestoljem i krunom sv. Stjepana preuzima brigu za obranu hrvatskih i ugarskih zemalja.³ Neki dijelovi Hrvatske kao i slovenske pokrajine bili su pošteđeni od direktnih turskih napada te na tim područjima nije došlo do ekonomskog zastoja. To su upravo bili oni krajevi koji će biti zahvaćeni Seljačkom bunom 1573. godine.⁴

2.1. DOGAĐANJA NA SUSJEDGRADSKO-STUBIČKOM VLASTELINSTVU PRIJE BUNE

U 16. je stoljeću prevladavao feudalni sustav koji su činili feudinci i kmetovi. Njihov odnos temeljio se na poljoprivrednoj proizvodnji. Feudalce je činilo plemstvo i svećenstvo, dok su kmetovi bili seljaci koji između sebe nisu imali jedinstveni društveni položaj.⁵ Turska osvajanja dovela su do niza promjena u ekonomskom području, poput jačanja trgovinskih veza između hrvatskih i slovenskih zemalja koje su dovele do razvoja robno-novčanih odnosa u kojoj su počeli sudjelovati hrvatski i slovenski seljaci. Nadalje, zbog ratovanja dolazilo je do povećanja tereta koji su išli na štetu seljaka, jer je hrvatsko i slovensko plemstvo sva davanja za obranu uzimalo od seljaka putem brojnih

¹ Pojmovi „Turska“ i „turski“ u ovome se radu koriste iz razloga što se kao takvi susreću u odogovarajućim povijesnim vrelima.

² J. Adamček, 1968, str. 21–25.

³ N. Klaić, 1973, str. 272.

⁴ J. Adamček, 1968, str. 21–25.

⁵ Z. Despot, D. Tatić, 2013, str. 13.

tereta koja su im nametnuta. Tako su hrvatski kmetovi bili opterećeni raznim naturalnim i novčanim daćama i javnim teretima. Ovakva situacija štetno je utjecala na daljnji ekonomski razvitak Hrvatske, jer se feudalni monopol vlastele nastavio razvijati. S ovom društvenom situacijom, odnosi između kmetova i feudalaca se polako zaoštravaju. Njihov je sukob doveo do raznih pobuna i žalbi seljaka koji će rezultirati Seljačkom bunom 1573. godine.⁶

Pored feudalnih tereta, na izbijanje Seljačke bune utjecala su brojna događanja na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu, koje će postati glavno središte bune. Riječ je o najvećem posjedu u Hrvatskoj u 16. stoljeću koji je, za razliku od drugih vlastelinstava, bio naseljen. Na vlastelinstvu su bile zastupljene seoske općine koje su u životu seljaka odigrale veoma važnu ulogu budući da su iz općine izašli mnogi organizatori bune. Prije bune, na vlastelinstvu se vodila borba između dviju velikaških obitelji oko prava nad posjedom. Sredinom 16. stoljeća Susjedgrad i Donju Stubicu posjedovali su Andrija Hennyng-Teuffenbach i knez Andrija Bathory, koji su kao vlasnici dijelili prihode vlastelinstva. Andrija Bathory je 1564. godine odlučio svoj dio vlastelinstva prodati ugarskom velikašu Franji Tahyju. Protiv prodaje su bili Andrijini nasljednici i to njegova udovica, Uršula Meknyczer, i njezini zetovi. Tako je između novih vlasnika došlo do sukoba. Hennyngovci su nastojali ukloniti Tahyja s vlastelinstva, ali u tome nisu uspjeli, pa su ga odlučili maknuti nasilnim putem. Iznenadnim napadom 1565. godine, zauzeli su Susjedgrad i s vlastelinstva protjerali Tahyjevu obitelj. Tako je Uršula sa svojim zetovima postala punopravni vlasnik vlastelinstva. Vlast nisu dugo obnašali, jer su došli u sukob s velikašima koji su podržavali Tahyja. U sukobu s velikašima, pod vodstvom Petra Erdodyja, Hennyngovci su odnijeli pobjedu, ali su se zbog straha, da ne budu proglašeni državnim neprijateljima, povukli s vlastelinstva.⁷ U tom periodu, na vlast dolazi Ferdinandov sin Maksimilijan II., koji je oduzeo Heningovcima njihovu polovicu vlastelinstva i dao svoju suglasnost na kupoprodajni ugovor između Bathoryja i Tahyja. Tahyja je obavijestio da će na Uršulinu polovicu uvesti komorsku upravu, što je Tahy teško prihvatio.⁸ U ime kralja na tom dijelu vlastelinstva postavljeni su upravitelji Stjepan Gerdak i Ivan Varaždinac te je time započela prva komorska uprava koja je trajala od 1566. do 1569. godine. U tom periodu komorske uprave, točnije 1567. godine

⁶ J. Adamček, 1968, str. 25–32.

⁷ J. Adamček, 1968, str. 71–84.

⁸ B. Brgles, 2018, str. 162.

došlo je do oružane pobune sa seljacima koju su izazvali Gerdak i Tahy, jer su pokušali nametnuti plaćanje crkvene desetine u naturi koja se do tada plaćala u novcu. Seljaci su jako burno i nasilno reagirali, a krajem godine su se uspjeli primiriti jer do promjene ipak nije došlo. Odlukom Kraljevske komisije 1569. godine Tahy je uspio dobiti Uršulinu polovicu u zakup na dvije godine.⁹ S druge strane, Hennynghovci će se vratiti na vlastelinstvo uz pomoć kralja, nastavljajući sukob s Tahyjem. Hennynghovci su 1571. godine na dvoru tajno sklopili sporazum s Maksimilijanom II., prema kojem su mu trebali platiti 10 tisuća forinti ako se te iste godine vrate na vlastelinstvo. Tahy je ugovorom držao polovicu vlastelinstva te nije bilo drugog načina nego da pričekaju da ugovor istekne ili da to riješe na drugi način.¹⁰ Uršula je očekivala otpor od strane Tahyja pa je odlučila mobilizirati kmetove, predijalce i svoje službenike. Ova borba velikaša za vlastelinstvo značajno je utjecala, ali i potaknula da se kmetovi organiziraju i da pripreme bunu, budući da je oslabio autoritet feudalne uprave i samim time je priprema za otvorenu pobunu olakšana. Prije bune dogodila se još jedna oružana pobuna 1571. godine koja se navodi kao neposredni uvod u opću bunu 1573. godine. Glavni uzrok bune ležao je u povećanju feudalnih tereta. Seljaci su kao jedan od razloga ove pobune naveli Tahyjevo neljudsko ponašanje kada je poslije smrti svoje supruge, Jelene Zrinske, silovao veliki broj djevojaka i žena sa sela. Te godine započela je druga komorska uprava koja je stala na stranu pobunjenih kmetova, jer su smatrali da će na taj način ojačati svoju upravu na vlastelinstvu. Glavni je cilj ove pobune bio da se Tahyja makne s vlastelinstva, što je ujedno značilo i borbu protiv svih feudalnih oblika koji su seljacima nametnuti. Seljaci su potom tražili, nakon što se Tahy protjera s vlastelinstva, da se na cijelo vlastelinstvo uvede komorska uprava i da za svoga gospodara postave kralja. Uz kraljevsku komoru, koju je Maksimilijan II. ponovno uspostavio nakon isteka Tahyjevog ugovora o zakupu, kmetovima su pomagali i Hennynghovci, koji su se pripremali za povratak na vlastelinstvo.¹¹ Sredinom 1572. godine Tahy je popustio i predao polovicu posjeda Uršuli i njezinim zetovima. Nije uspio zadržati drugu polovicu posjeda te je time najavio da će se povući. U toj namjeri ga je spriječila buna 1573. godine, a potom i smrt.¹²

⁹ B. Brgles, 2018, str. 162–163.

¹⁰ J. Adamček, 1968, str. 71–86.

¹¹ J. Adamček, 1968, str. 93–98.

¹² B. Brgles, 2018, str. 164.

2.2. SELJAČKA BUNA 1573. GODINE

Seljačku bunu započeli su stubički seljaci 1573. godine. Zahvatila je veliko područje u Hrvatskoj i to teritorij Zagrebačke i Varaždinske županije te Štajersku i Kranjsku. Ustaničko područje se protezalo od istoka na zapad uz rijeku Savu od Stenjevca kraj Zagreba pa sve do Radeča u Sloveniji.¹³ Na stubičkom posjedu formiralo se vrhovno ustaničko vijeće u koje su ušli Gubec, Ivan Pasanac i Ivan Mogaić koji su imali značajnu ulogu u pripremanju i vođenju bune.¹⁴ Vijeće je na početku izabrano samo kao lokalni organ za stubičke kmetove, ali će se ubrzo razviti u ustaničku organizaciju koja će se proširiti i preko granica stubičkog posjeda na druga vlastelinstva. U tom razdoblju počeo se stvarati i tajni savez „bratstvo“ koji je imao ulogu pripremiti kmetove za borbu protiv feudalnih gospodara. Tajni se savez nije zadržao samo na teritoriju Hrvatske, već se proširio na posjede Slovenije i Zagorja. Kako se tajni savez širio, ustanici su počeli razvijati svoju vojnu organizaciju. Na Susjedgradu, svaka je seoska općina imala svoje vojne odrede na čijem čelu su bili ustanički kapetani koji su izabrani od strane seljaka. Vrhovni zapovjednik ustaničke vojske postao je seljak Ilija Gregorić.¹⁵ Seljaci, koji su se pobunili, imali su svoj program u kojem su imali određene zahtjeve. Htjeli su osloboditi seljačku trgovinu od svih prepreka koje su nametnute od strane feudalaca te ukinuti sve feudalne terete koji su im se iz godine u godinu nametali. Glavni cilj seljaka bio je rušenje feudalnog poretka te stvaranje samostalne seljačke države. U svoje su ruke htjeli preuzeti obranu turske granice te su htjeli da se feudalcu u potpunosti isključe iz trgovine zajedno s vojskom.¹⁶

Ustanička je vojska djelovala u tri smjera: zapad, sjever i jug. Ustanička vojska, pod Gregorićem, trebala je djelovati prema zapadu. Cilj ove ustaničke vojske bio je zauzeti Cesargrad i naoružati ustanike, doći do Štajerske i Kranjske, pobuniti kmetove te pobuniti žumberačke uskoke sa zapada, od Novog mesta, i potom se vratiti na glavno područje u Cesargrad, gdje su se svi ustanici trebali okupiti, kako bi krenuli i napali Zagreb. Prema sjeveru djelovala je ustanička vojska pod Gupčevim vodstvom.. Njegova je vojska trebala ići u smjeru Krapine prema Ptuj, a potom se vratiti do Varaždina i

¹³ J. Adamček, 1981, str. 51.

¹⁴ J. Adamček, 1968, str. 106.

¹⁵ J. Adamček, 1981, str. 43.

¹⁶ J. Adamček, 1968, str. 118.

udariti prema Zagrebu. Prema jugu djelovala je ustanička vojska pod vodstvom Ivana Pasanca čiji plan nije bio u potpunosti poznat.¹⁷

Buna je započela u noći između 27. i 28. siječnja 1573. godine na poziv Ilije Gregorića.¹⁸ Najprije su se podigli kmetovi cesargradskog vlastelinstva kojima su se pridružili kmetovi sa Susjedgrada i Stubice, a nešto kasnije i slovenski kmetovi. Ustanici su isti dan zauzeli Cesargrad i vlastelinsku kuriju u Klanjcu. Cesargradsku tvrđavu su spalili te su se naoružali oružjem kojeg su pronašli u tvrđavi.¹⁹ Nakon Cesargrada, ustanak se proširio na vlastelinstvo Brežice, a pod vodstvom Pavla Šterca i Filipa Kukeča buna se proširila prema Planini te su se do 6. veljače pobunili kmetovi na području Podsrede, Kozjeg, Pilštajna i Planine.²⁰ Ustanak se potom proširio u Štajerskoj, gdje su ustali seljaci na području Bizeljskog i Pišeca, a 1. veljače započela je buna na području Kunšperka.²¹ Sa susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva, 30. siječnja Ivan Pasanac je poveo odred na desnu obalu Save. Tu su se pobunili kmetovi oko Mokrica, Okića, Jastrebarskog i Samobora. Između Okića i Jastrebarskog stvoren je odred kojemu je cilj bio doći do Žumberka i pridobiti žumberačke uskoke. Gregorićev odred je 2. veljače krenuo prema slovenskim pokrajinama.²² Glavna zadaća njegove vojske bila je da pobune seljake u donjoj Kranjskoj i Štajerskoj. Vojska je prešla Sutlu te se spustila do sela Dobove na Savi gdje su uspostavili tabor. Od Dobove su 3. veljače krenuli napasti Brežice. Nakon Brežica, vojska je krenula prema Videmu gdje je Gregorić razdijelio svoju vojsku. Dok je Gregorić sa svojom vojskom krenuo naprijed uz Savu sve do Radeča, drugi dio vojske, pod Nikolom Kupinićem, trebao je prijeći preko Save. Nikola Kupinić je sa svojom vojskom uspio 5. veljače prijeći Savu i zauzeti Krško. Nakon Krškog, vojska je krenula prema Kostaljevici gdje su spremali napad na Novo Mesto.²³ Dok je Pasanac vodio odred prema jugu, a Gregorić prema zapadu, u pravcu sjevera kretao se odred pod Gupčevim vodstvom. Tu su se pobunili kmetovi na području Zaboka, Konjščine, Labora, Krapine, Kostela, Velikog i Malog Tabora i na manjim vlastelinstvima. Ustanici su napali kuriju Šabac kod Krapine koja je bila u

¹⁷ J. Adamček, 1973, str. 40–46.

¹⁸ J. Adamček, 1967. (stranice nisu navedene.)

¹⁹ J. Adamček, 1967.

²⁰ J. Adamček, 1967.

²¹ J. Adamček, 1968, str. 127–128.

²² J. Adamček, 1967.

²³ J. Adamček, 1968, str. 130–132.

vlasništvu Keglevića. U napadu je sudjelovalo oko 500 ustanika. Osim napada na kuriju Šabac, ustanici su pokušali osvojiti Krapinu. S ovim akcijama napada, izbila je buna na Keglevićevom vlastelinstvu Loboru koja se širila prema Varaždinu. Kasnije, buna izbija na Velikom i Malom Taboru, ali bez nekih značajnih akcija.²⁴ Ustanički odred je došao i do Lepoglave gdje su oplijenili dvor priora pavlinskog samostana. Seljačka buna se do 5. veljače značajno proširila na istok, zapad i jug. Plemstvo je ostalo iznenađeno te se nije uspjelo na prvu organizirati kako bi se suprostavili pobunjenicima. Nadalje, feudalne su se vlasti uspjele snaći te su krenule u ofenzivu 5. i 6. veljače i kroz nekoliko dana slomili bunu.²⁵

Prvi napad na ustanike izvršio je uskočki kapetan Josip Thurn kod Krškog 5. veljače 1573. godine. Bila je to prva bitka, ali ujedno i prvi poraz za ustaničku vojsku pod vodstvom Nikole Kupinića. Nakon bitke, uskoci su poplijenili cijeli grad i izvršili pokolj stanovništva. U bitci kod Krškog poginulo je oko 300 seljaka.²⁶ Zatim se Thurn prebacio na područje oko Mokrica te je s vojskom napao ustanike i poharao nekoliko mjesta na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu.²⁷ Idući dan, 6. veljače, dogodio se drugi napad na ustaničku vojsku kod Kerestinca koju je porazio podban Gašpar Alapić. U bitci je poginulo oko 500 ustanika i ustanički odredi između Okića i Jastrebarskog su se raspršili. Za vrijeme bitke, konjanici knezova Zrinjskih, idući u pravcu Ozalj–Draganići–Jastrebarsko–Okić–Klinča Sela–Molvice, ubijali su, pljačkali ustanike i palili sela. Poraz kod Krškog naveo je Gregorića da odustane od pohoda prema Celju i napada na Radeče i počeo se povlačiti preko Lisce, Jurkloštra i Planine prema Susjedgradu i Stubici.²⁸ Dana 8. veljače odigrala se još jedna bitka u blizini Kunšperka kod Šenpetra u kojoj su štajerski plemići porazili Gregorićevu vojsku te je ubijeno oko pedeset kmetova, a zarobljeno četrdeset. Gregorić je uspio pobjeći, ali je uhvaćen u Ivaniću pri pokušaju da se prebaci u Tursku.²⁹ Posljednja bitka, koja će označiti kraj bune i poraz ustanika, dogodila se 9. veljače 1573. godine. Bitka se odigrala na Stubičkom polju gdje je glavnu ustaničku vojsku vodio Gubec. Tadašnji ban i biskup, Juraj Drašković, poslao je vojsku podbana Gašpara Alapića koja je brojala oko pet tisuća vojnika. U bitci je

²⁴ J. Adamček, 1968, str. 137–139.

²⁵ J. Adamček, 1967.

²⁶ J. Adamček, 1968, str. 146.

²⁷ J. Adamček, 1967.

²⁸ J. Adamček, 1968, str. 150–153.

²⁹ J. Adamček, 1967.

pobijeno oko tri tisuće kmetova.³⁰ Ban i biskup Drašković je, nakon što je buna ugušena, javio Maksimilijanu II. da nema više seljaka koji bi se ponovo pobunili protiv vladara i vlasti.³¹ Odnosi među suvlasnicima vlastelinstva nisu riješeni ni nakon bune. Zbog međusobnog optuživanja, poslana je kraljevska komisija s ciljem da riješe odnose među suvlasnicima. Ban je tražio od TaHYja da napusti vlastelinstvo, ali on na to nije pristao. TaHY umire 1574. godine i njegov dio vlastelinstva je prešao u ruke njegovih sinova.³² S vremenom će doći do rascjepa vlastelinstva na niz manjih plemićkih kurija.³³

3. OSVRT NA STARIJU HISTORIOGRAFIJU (do polovice 20. st.)

Povjesničar Jaroslav Šidak u drugoj polovici 20. stoljeća dao je jedan kratki osvrt o povjesničarima koji su, od vremena kad se buna dogodila, pisali i govorili o Seljačkoj buni. Tako Šidak na početku navodi hrvatskog ljetopisca Antuna Vrameca, koji je nekoliko godina nakon bune u svojoj *Kronici* opisao događanja na vlastelinstvu, ali nije spomenuo poznato ime Seljačke bune, Matiju Gupca, kao izabranog seljačkog kralja. S ovime je, kako Šidak navodi, Vramec zadobio pažnju povjesničara. Prvi cjeloviti prikaz Seljačke bune dao je vlastelin Nikola Istvanffy u svome djelu *Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV*. Prikaz je izdan nakon njegove smrti 1622. godine i postao je gotovo jedina podloga za daljnje prikaze Seljačke bune do druge polovice 19. stoljeća. U svom djelu Istvanffyje ističe da je glavni uzrok bune bio taj što su se seljaci podigli protiv svojih gospodara zbog opterećenosti od radova i novčanih podavanja. Šidak napominje da je Istvanffy za vrijeme bune bio službenik Dvorske kancelarije i o samoj buni i o njenom tijeku trebao bi biti bolje informiran. Stoga Šidak zaključuje da je Istvanffy dao izopačen prikaz širenja bune koji je značajno utjecao na daljnje prikaze. Po Istvanffyju, glavno je žarište pobune bilo između rijeka Kupe i Save, gdje je oko deset tisuća ustanika krenulo prema imanju TaHYja sve do Donje Stubice gdje su Gupca seljaci proglasili kraljem, a potom bivaju poraženi od plemstva u dugotrajnoj i neodlučnoj borbi. Šidak ističe zanimljivost da je Istvanffy

³⁰ J. Adamček, 1967.

³¹ J. Adamček, 1981, str. 56.

³² Z. Despot, D. Tatić, 2013, str. 214–215.

³³ B. Brgles, 2018, str. 164.

Gupca prvi nazvao Matijom i da njegov prvi prikaz bune zadržava vrijednost samo po opisu bitke. Uz Istvanffyja, Šidak navodi zagorskog vlastelina, Grgura Pethoa, koji je pored podataka o buni i porazu ustanika kod Stubice, dodao i opis Gupčeve smrti u svome djelu, *Kratka mađarska kronika*. U tom opisu navodi se da su Gupcu na glavu stavili vruću željeznu krunu te ga po ulici čupali usijanim kliještima, te ga na kraju račetvorili. Baltazar Adam Krčelić, jedan je od starijih pisaca koji je ustvrdio da je Gubec, kada je zauzeo stubički grad, objavio slobodu kmetova, ukinuo sve danke i desetinu i obećao da će sve jednako raspodijeliti. Šidak ističe da ovakvu izjavu treba ocijeniti kao samovoljni umetak koji je na isti način napravio i Istvanffy kad je izrekao Gupčev govor. Šidak navodi da se hrvatska historiografija gotovo tri stoljeća nakon Seljačke bune, nije odmaknula od prikaza bune koju opisuje Istvanffyje te da je znanstveno proučavanje bune započelo tek nakon revolucije 1848. godine kad je došlo do ukidanja feudalizma.³⁴

Nadalje, Šidak navodi da se promjene događaju dolaskom Ivana Kukuljevića koji je, prikazujući prošlost Medvedgrada u svome radu *Događaji Medvedgrada*, odlučio posvetiti malo pažnje Seljačkoj buni. Najprije je izložio promjene na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu, koje je već bilo u rukama Franje Tahyja, pa sve do bune 1573. godine. Istaknuo je važnost borbe za vlastelinstvo kao ključan element za izbijanje bune. Šidak zaključuje da Kukuljević nije smatrao Tahyja i njegove postupke kao glavne uzroke bune, već samo povodom za daljnje sukobe. Nije mogao ući u dublje uzroke bune jer nije bilo nikakve predradnje pomoću koje bi detalje bune mogao razraditi. Prema Šidaku, Kukuljević ističe da se buna brzo proširila, kako na teritorije Hrvatske tako i izvan nje, na teritorij Slovenije. Kukuljević je za svoj rad koristio izvornu građu iz zagrebačkih arhiva, te se oslonio na Istvanffyja i na Krčelića. Zanimljivo je da je Kukuljević proširio legendu o Gupčevom pogubljenju na Markovom trgu iako za to nije imao dokaza. Šidak zaključuje da je Kukuljević imao nedostataka u svojoj raspravi, ali je svojim radom položio temelje za daljnje proučavanje Seljačke bune u hrvatskoj historiografiji. Šidak navodi i svećenika i povjesničara, Ivana Tkalčića, koji je u svom djelu *Hrvatska povjestnica* naveo Tahyja uzrokom bune, a na njegovu osnovu je Šime Ljubić uvrstio Seljačku bunu u *Pregled hrvatske poviesti*. Šidak ističe da je historiografija o Seljačkoj buni svoju pouzdanu podlogu dobila zahvaljujući Franji Račkom i njegovoj zbirci izvora *Gradja za poviest hrvatsko-slovenske bune god. 1573.*

³⁴ J. Adamček, 1967, str. 6.

Rački se ograničio na arhivsku građu u Zagrebu, Ljubljani i Grazu koja mu nije dala potpuni prikaz bune. Prema Šidaku, Rački ističe da je hrvatska historiografija proživljavala svoje mladenačko doba te da nije imala dovoljno ljudi da se njome bavi. Kasnije će tu prazninu popuniti poznati roman pod imenom *Seljačka buna* autora Augusta Šenoae koji je izdan 1877. godine. Šidak ističe važnost ovoga književnoga djela iz razloga što je autor izjavio da nije iznevjerio povijest i da likovi nisu izmišljeni kao ni događaji. Šišić je za ovaj roman rekao da je historijski i da se može nazvati historijskom monografijom u obliku romana. Povjesničar Antun Barac malo se dublje pozabavio romanom i zaključio da su u romanu prikazani svi društveni odnosi i ističe, unatoč povijesnim podacima kojima se autor služi, da je roman jednim djelom nepovijesni jer ne prikazuje svakidašnji život seljaka-kmeta. Nakon romana o Seljačkoj buni, Tadija Smičiklas je Seljačku bunu uveo u svoju sintezu *Povijesti hrvatske*, ali se zadržao samo na površinskim prikazima događaja. Godine 1897. pojavio se prvi pokušaj da se cjelovito prikaže tijek Seljačke bune i za to je zaslužan povjesničar Rudolf Horvat. Horvat je u svom prvom djelu *Seljačka buna 1573.*, unatoč nedostacima, uspio opisati tijek Seljačke bune koju je potkrijepio znanstvenim aparatom. Kao glavni uzrok bune, naveo je Tahyjevo nečasno ponašanje prema ženama i da je cilj pokreta prošao kroz dvije faze. U prvoj fazi seljaci se bore za svoja prava po pitanju nametanja poreza, a u drugoj fazi seljaci, kada su vidjeli da su ojačali, bore se za potpuno ukidanje feudalnih odnosa i preuzimaju vlast. Kroz sve ove spomenute autore, Šidak izdvaja samo dva autora iz 19. stoljeća koja se mogu uzeti kao podloga za daljnje istraživanje Seljačke bune, a to su Franjo Rački i Rudolf Horvat. S njima dvojicom, znanstveno istraživanje Seljačke bune ušlo je u 20. stoljeće.³⁵

Početak 20. stoljeća izdana su dva vrijedna dokumenta. Jedan dokument nosi naziv *Tužba Franje Tahyja protiv kmetova Susjedgrada i Doljne Stubice* koji je 1909. godine izdao Vjekoslav Klaić. Drugi se dokument pod nazivom *Preslušavanje svjedoka proti susjedgradskom silniku Franji Tahyju godine 1567.* pripisuje Ivanu Bojničiću. Dokument je izdan 1910. godine sa iskazima 508 svjedoka. Šidak navodi da je na početku stoljeća prevladavalo mišljenje povjesničara da se neka nova građa o buni ne može više naći jer je Šišić došao do saznanja da je Rački sabrao gotovo sve izvore o buni iz arhiva. Kroz godinu će se takvo mišljenje promijeniti. Šišić je u svome djelu *Hrvatska povijest* istaknuo društvene promjene na vlastelinstvu i naveo da je

³⁵ J. Šidak, 1973, str. 11–16.

susjedgradska parnica direktni povod bune. Dalje navodi neprekidne turske ratove te težak položaj seljaka u feudalnom društvu i pri tome ističe da je krunjenje Matije Gupca za seljačkog kralja, koju je iznio Tkalčić, lažno. Za 350. godišnjicu bune, Šišić je 1923. godine objavio svoj najopsežniji prikaz Seljačke bune, a 1936. godine po posljednji put je u jednom novinskom članku pisao o njenom značenju gdje nije iznio ništa novo. Vjekoslav Klaić, koji se još 1874. godine zainteresirao za bunu kada je napisao članak o Matiji Gupcu, ponovo se je dotaknuo 1910. godine kada joj je dao značajno mjestu u nedovršenoj sintezi pod nazivom *Povijest Hrvata*. U sažetom je odlomku naveo turske provale kao glavne uzroke bune, a neposredan povod buni pripisuje Tahyjevu ugnjetavanju kmetova. Šidak navodi da je poglavlje o buni kod Klaića, do danas jedan od najboljih prikaza, jer je buna izrađena na svjesno proučenoj arhivskoj građi. Klaić je obratio pažnju na zaključke Hrvatskog sabora koji navode značajne pokrete na selu 1567. i 1568. godine. Uočio je da je trgovina bila veoma značajna seljacima koji su morali davati građanima i vlasteli višak od svoje proizvodnje. Cilj ustanka seljaka vidio je u ukidanju feudalnih odnosa i podvrgavanju seljaka vlasti vladara. Tijek bune jasno je prikazao, a vijest o krunisanju Gupca ocijenio kritički kao najnoviju- predaju.³⁶

Šidak navodi da se sredinom 20. stoljeća javljaju novi pristupi o Seljačkoj buni u kojima se javlja težnja za boljim poznavanjem ekonomske situacije. Poznati ekonomist i povjesničar, Rudolf Bićanić, pokušao je među sudionicima bune potvrditi neke građansko-kapitalističke elemente. Bićanić je istaknuo da je tu riječ o ekonomskim odnosima koji imaju kapitalistički značaj, u kojem kapital ima samostalnu ulogu, a klasna borba, koja se ogleda u Seljačkoj buni, upravo je znak da se pojavljuju kapitalistički odnosi. Ističe da je među seljacima bilo i onih bogatijih koji su bili zainteresirani za trgovinu. Bićanić upozorava na jednu zanemarenu komponentu, koja je ugrožavala interese vladara, a odnosi se na ukidanje raznih podavanja koje su vladari nametnuli seljacima i ako bi se ta podavanja ukinula, to bi spriječilo promet dobara. Njegov glavni zaključak o buni jeste taj da su u njoj surađivali i građanski elementi, obrtnici i trgovci³⁷. Prema Šidaku, historiografija se u prvoj polovici 20. stoljeća, a naročito u drugoj polovici, zahvaljujući Josipu Adamčeku i Nadi Klaić, obogatila novim dokumentima i rezultatima s ciljem da se Seljačka buna što vjernije prikaže.³⁸

³⁶ J. Šidak, 1973, str. 11–16.

³⁷ J. Šidak, 1973, str. 20–28.

³⁸ J. Šidak, 1973, str. 29.

4. HISTORIOGRAFIJA KASNOG SOCIJALIZMA – JOSIP ADAMČEK I NADA KLAIĆ

4.1. JOSIP ADAMČEK

Jedan od istaknutih povjesničara druge polovice 20. stoljeća, koji se istaknuo svojim radovima vezanih za Seljačku bunu, je Josip Adamček. Uz brojne znanstvene članke, monografije i građu, dao je Seljačkoj buni jedan potpuniji pregled svih događanja u tom periodu. Najprije je objavio građu pod nazivom *Građa o susjedgradskom-stubičkom vlastelinstvu 1563-1574.* s kojom je želio upotpuniti sve dosadašnje objavljene izvore. Građa je sakupljena iz fondova Arhiva Hrvatska, a najviše isprava pripada Zagrebačkom kaptolu koji je u 16. stoljeću bio mjesto odvijanja pravnih poslova.³⁹ Uz ovu spomenutu građu, dvije godine poslije, Adamček je objavio još jednu pod nazivom *Novi dokumenti o ugušivanju Seljačke bune* u kojoj su izneseni novi dokumenti vezani za tužbe varaždinskih plemića protiv braće Keglević koji su nakon bune pljačkali njihova mjesta. U njihovim parnicama, Adamček navodi da sadrže dosta kontroverznih podataka o pojedinim događajima iz 1573. godine. Ističe da građa opširno osvjetljava djelatnost braće Keglević, koji su nakon ugušivanja bune stvorili posebni odred od svojih službenika i kmetova kako bi kaznili sitno plemstvo i njihove kmetove u Varaždinskoj županiji. Adamček također upozorava na jedan veoma bitan detalj varaždinskih plemića, koji na dva mjesta spominju ustaničkog vođu Gupca kao kralja, te ističe da su do tada samo dva pisma biskupa i bana Jurja Draškovića, pismo Josipa Thurna i pitanja na slušanje Gušetića i Gregorića spominjala Gupca kao kralja. Ovaj su podatak brojni povjesničari nastojali osporiti i odbijali su samu pomisao na taj događaj. Isprava o suđenju seljacima u Selnici jedan je od podataka koji donosi razne oblike okrutnog kažnjavanja seljaka, od vješanja po drveću, odsijecanje nosova, ušiju i ruku pa i do nabijanja na kolac.⁴⁰

Kao svi povjesničari, Adamček se osvrnuo na uzroke Seljačke bune kao i na njen program. Navodi da je istraživanje uzroka Seljačke bune započelo u novije doba. Starija historiografija uzroke bune gledala je u teškom položaju seljaka gdje su autori kao glavnog uzroka bune pronalazili u okrutnim postupcima Franje Tahyja. S time je zaključio da je starija historiografija uzroke bune pokušala naći u feudalnim teretima i

³⁹ J. Adamček, 1964-5, str. 7.

⁴⁰ J. Adamček, 1967, str. 69–75.

društvenim odnosima, a ne u istraživanju konkretnih tendencija u tadašnjem društvu koje su utjecale na pogoršavanje položaja seljaka. Po pitanju feudalne rente, Adamček je, na temelju analize konkretnih materijala, zaključio da tlaka nije bila glavni oblik povećanja eksploatacije, već da su feudinci najveći pritisak stvarali na području naturalne rente jer su imali povoljne prilike za prodaju poljoprivrednih proizvoda. Nadalje, Adamček navodi da je u 16. stoljeću počelo uspostavljanje feudalnog monopola u trgovini poljoprivrednim proizvodima i da je takav položaj išao na štetu seljaka. Jedan od poticaja ulaska feudalaca u trgovinu bile su potrebe vojske u Vojnoj krajini koja će postati glavni potrošač poljoprivrednih proizvoda. Zbog sve veće zarade, feudinci su počeli uvoditi dopunske oblike izrabljivanja svojih podložnika pa su počeli koristiti pravo prvokupa gdje su im seljaci svoje proizvode prodavali po veoma niskim cijenama da bi ih feudinci kasnije prodavali po znatno većoj cijeni. Uz pravo prvokupa, Adamček je naveo i crkvenu desetinu i gornicu kao terete koje su feudinci nametnuli seljacima. Sve ovo, prema Adamčeku, dovelo je do pogoršavanja položaja seljaka te je sprječavalo ekonomski napredak sela, a kao glavni teret svega toga bila je naturalna renta. Kada su feudinci vidjeli da se cijene žitarica i vina znatno povećavaju, a da ekvivalent desetine ostaje isti, odlučili su se na pobiranje tih daća u naturi, a ne u novcu. Ovakvo stanje kulminiralo je u buni u kojoj kmetovi nisu htjeli samo popraviti novonastalu situaciju, već su htjeli iz temelja izmijeniti svoj položaj. Pored uzroka bune, Adamček se dotaknuo i ustaničkog programa. Navodi da sve što se zna o ustaničkim namjerama i ciljevima potječe iz zapisnika sa saslušavanja uhapšenih vođa i izvještaja feudalaca. Svi sudionici bune nisu u potpunosti poznavali ustaničke namjere što je značilo da je svaku izjavu bilo potrebno uzeti s velikim oprezom. Nakon što je buna ugušena, cilj feudalaca bio je ispitati što veći broj ustanika o njihovim namjerama i ciljevima. Tu su najistaknutije izjave ustaničkih vođa Ilije Gregorića i Mihajla Gušetića. Oni su u svojim izjavama nastojali umanjiti značenje Seljačke bune i prikazali su je samo kao borbu protiv Franje Tahyja. Sve sačuvane vijesti pobunjenih seljaka nisu fragmenti jedinstvenog ustaničkog programa i da zaključci ustaničkog programa mogu biti sigurni, ovisi o samoj izjavi jednog od ustaničkih kapetana, Ivana Svrača, kojeg Adamček smatra glavnim izvorom za ustanički program. Iz njegove izjave proizlazi da su seljaci htjeli ukinuti feudalni poredak kako bi uspostavili vlast. Seljaci se nisu htjeli zaustaviti samo na tom dijelu, već su namjeravali uspostaviti novo društveno uređenje koje bi se izgradilo nakon seljačke pobjede. Adamček, oslanjajući se na nekoliko izvora, tvrdi da ustaničko vodstvo svoj plan nije javno objavilo, jer je bio strogo čuvana tajna.

Nadalje, ustaničkom vodstvu je bio cilj da se seljaci mobiliziraju pod parolom koja sadrži najneposrednije interese samih seljaka.⁴¹ Borba nije bila na jednakom nivou u pobunjenim mjestima. Mnogi su se seljaci postepeno uključivali u borbu i nisu znali ništa o glavnim ustaničkim ciljevima, već su mogli govoriti samo o namjerama pobunjenika u svome kraju.⁴² Tako Gušetić i njegovi kapetani nisu seljacima objašnjavali strateške i političke ciljeve prodora u slovenske zemlje, već su im tvrdili da je to način da se oslobode od feudalnih tereta. Adamček se dotaknuo pojma „Kheyserliche stell“ koji se prevodio i tumačio kao „carsko namjesništvo“. Naveo je Bromleja, koji je rekao da taj pojam ne može označavati namjesništvo, te je, suprotno od dosadašnjih shvaćanja, izjavio da su seljaci htjeli stvoriti potpuno samostalnu seljačku državu sa sjedištem u Zagrebu. S druge strane, naveo je i Grafenaurea koji takvo shvaćanje smatra nerealnim. Adamček potom postavlja pitanje: „Je li uopće realno u 16. stoljeću dizati bunu protiv plemstva?“ U cijeloj Europi ta je ideja jednako nerealna kao i stvaranje samostalne države. Cijeli je ustanički program utopija koja ni u jednom pitanju nije imala realne uvjete za svoje ostvarenje. Kad je u pitanju odnos seljaka prema Caru, Adamček ističe da su seljaci imali loše iskustvo. Seljaci su slali Caru brojne žalbe vezane za Tahyja, ali Car to nije rješavao. Odnos prema Caru se najbolje pokazao preko prvih zarobljenika koji su tvrdili da je buna izbila kad su se seljaci razočarali u carsku vlast. Namjere ustanika bile su mnogo dublje i to se pokazalo u Svračevoj izjavi u kojoj se, nakon uspostave carske oblasti, opovrgava tvrdnja da su seljaci samo htjeli preuzeti u potpunosti vlast od plemstva. Seljaci su htjeli preuzeti i sve poslove koji su bili ili djelomično ili u potpunosti u rukama Cara. Da su seljaci htjeli ostati vjerni Caru, ne bi sve careve poslove stavljali u svoj program.⁴³

Adamček se osvrnuo i na odnos Crkve prema pobunjenicima kao feudalna institucija koja je posjedovala ogromna imanja na kojima su seljaci bili zavisni kmetovi. Zaključio je da je niži kler na vlastelinstvu postao Tahyjev neprijatelj zbog sekularizacije posjeda. Kleru se ne može pripisati antifeudalno raspoloženje budući da su svi župnici bili sitni feudalci, dok su neki svećenici pred bunu pomagali u istupima seljaka protiv Tahyja. Adamček ističe da se glavna karakteristika seljačkih pokreta ogleda u religioznosti pomoću koje su seljaci u Bibliji pronalazili svoje ciljeve ili su se

⁴¹ J. Adamček, 1973, str. 50–65.

⁴² J. Adamček, 1969, str. 25.

⁴³ J. Adamček, 1973, str. 50–72.

borili za shvaćanje Božje pravednosti. Međutim, pobunjenici u Hrvatskoj i Sloveniji svoju borbu nisu odijevali u religiozno ruho. Njima je religiozna ideologija bila u potpunosti strana. Ustanički kapetan, Pavao Šterc, izjavio je u Jurkloštru da župnici tijekom propovijedi ne bi smjeli govoriti o porezima, već da trebaju naviještati Božju riječ. Stoga je uočio da se Crkva nalazi u službi feudalnog poretka te je tražio njenu defeudalizaciju. U toku bune bilo je na više mjesta istupa protiv Crkve. Tako su pobunjenici bili svjesni da se za rušenje feudalnog sustava moraju boriti i protiv Crkve.

Kad se govori o ustaničkim planovima, Adamček izjavljuje da su ustanički planovi dalekosežni. Pred početak bune, pobunjenički odredi su se rasporedili u tri ustaničke vojske te je svaka od njih imala jasno razrađene vojne operacije i strateško-političke zadatke. Adamček smatra da je od velike važnosti za Seljačku bunu odnos uskoka iz Žumberka prema buni i pobunjenicima. Uskoci su u tom razdoblju bili slobodni ljudi s povlasticama, seljaci-vojnici koji su se pretežno bavili stočarstvom. Većina povjesničara tvrdi da je namjera ustanika da pridobiju uskoke bila pogrešna, dok izvori govore da je veća pogreška bila to da su ustanici pitanje pomoći od uskoka zaobišli. Adamček zaključuje da se cijela buna nije odvijala prema planovima ustanika iako su planovi bili u skladu s političkim ciljevima. U bunu su se uključivali seljaci sa svih strana koje ustaničko vodstvo nije uspjelo organizirati i usmjeriti.⁴⁴

Povodom 400.-godišnje obljetnice Seljačke bune, 1968. godine, izašla je Adamčekova monografija pod nazivom „Seljačka buna 1573.“ Knjiga je nastala zahvaljujući novim arhivskim dokumentima pomoću kojih je Adamček osvjetlio razdoblje Seljačke bune, njene uzroke i tok djelovanja. Analizirajući uzroke bune iz 1573. godine, upozorava da uzroke treba tražiti u ekonomskim prilikama na vlastelinstvima zbog uključivanja seljaka u robno-novčane odnose i to najprije u trgovini poljoprivrednim proizvodima. Posebnu pažnju Adamček je posvetio problemu o kojem se prije ništa nije znalo. Riječ je o buni iz 1567. godine koja je izbila na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu kada se desetina žitarica skupljala u naturi. Glavni krivac za prevođenje crkvene desetine iz novčanih davanja u naturi bio je Tahy. Taj postupak doveo je do pobune seljaka na spomenutom vlastelinstvu. Adamček ovu bunu smatra bitnom radi daljnjeg razvitka seljačkog pokreta. Bune iz 1567. i 1571. godine Adamček tumači kao bune lokalnog karaktera. U ovim bunama vidi početke priprema za opću bunu 1573. godine, budući da se tajni savez stvarao usporedno sa

⁴⁴ J. Adamček, 1969, str. 27–46.

sazrijevanjem spoznaja o potrebi podizanja bune. Izjavljuje da je buna iz 1573. godine najzrelija buna u hrvatskoj i slovenskoj povijesti. Tijekom opisa same bune, Adamček se služi objavljenom građom i literaturom. Kad govori o ugušivanju bune, smatra da to nije bio samo vojnički poraz seljaka, već razračunavanje feudalne gospode s poraženim kmetovima. Na temelju popisa crkvene desetine konstatirao je da se broj stanovnika na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu smanjio. U knjizi je govorio i o utjecaju seljačkog poraza na društveni razvitak i položaj seljaka. Seljaci su se počeli iseljavati i bježati u Međimurje i Kranjsku i Štajarsku. Feudalci su nastavili širiti gospodarstvo i onemogućavati prodiranje robno-novčanih odnosa na selo te su se vratili izrabljivanju seljaka. Krajem 16. i početkom 17. stoljeća radna renta postaje glavni oblik izrabljivanja seljaka. Uz radnu rentu, feudalci su povećali i naturalna davanja.⁴⁵

4.2. NADA KLAIĆ

Istražujući literaturu o buni, Klaić je uočila nedovoljno poznavanje prošlosti hrvatskih zemalja što je sprječavalo povjesničare da prikažu jasniju sliku bune. U novijoj historiografiji zapostavljen je politički razvitak Hrvatske i Slavonije gdje se vladari uopće ne spominju, iako su oni značajno vezani za pokretanje bune. Uz politički život, zanemaren je i javni život gdje se Hrvatska i Slavonija poistovjećuju i time gube svoju individualnost. Zanemarena je činjenica da dolazi do militarizacije koja je od velike važnosti, budući da je i samo susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo u prvoj polovici 16. stoljeća organizirano kao krajiška utvrda. Nadalje, historiografija nije vodila računa ni o društvenoj strukturi tako da je ostala nepoznata uloga različitih slojeva među podložnicima i povlaštenim slojevima. Klaić ističe da kmet, koji živi od svoje agrarne proizvodnje, svoj život zasigurno zamišlja drugačije od vojnika i da onaj tko ne vidi Gregorića kao vojnika po zanimanju, ne može razumjeti zašto se bore za Cara i zašto žele pomoći Caru da se na području Gradeca osnuje krajiška utvrda. Smatra da je pogrešno kada se govori da uzroci bune leže u sukobu kmeta i vlastelina na ekonomskom polju i to unatoč činjenici što se ne može dokazati da je u noći bune eksploatacija bila najveća. Po ovome, Klaić ističe da dosadašnja historiografija leži na pogrešnom uvjerenju da društveni pokreti nastaju kada je pritisak vlastele najveći i da historiografija nigdje ne ističe da je ovakvih sukoba bilo i prije.⁴⁶ Jedan od najvažnijih

⁴⁵ I. Kampuš, 1969, str. 24–33.

⁴⁶ N. Klaić, 1973, str. 253–254.

njezinih radova na ovu temu objavljen je 1974. godine u *Zgodovinskom časopisu* pod nazivom „Neki novi pogledi na uzroke hrvatsko-slovenske seljačke bune 1572. – 1573. godine“ u kojem se osvrnula na pojedine povjesničare koji su se bavili Seljačkom bunom te dobrim dijelom s njima nije dijelila jednako mišljenje. U članku se koristila velikim brojem izvornih dokumenata i tako je dala jasniju sliku povijesnih događanja prije bune i za vrijeme bune. Istaknula je da se većim djelom oslanja na Adamčekovu građu i na Saborske spise za koje je smatrala da su ih prethodni povjesničari zanemarili. Kroz svoje istraživanje, vezano za Seljačku bunu, dolazila je do zaključaka koje drugi povjesničari nisu mogli osporiti.⁴⁷ Klaić ističe da povjesničari nisu raspolagali ni s jednim izvornim tekstovima pobunjenika i da je pažnja usmjerena samo na nekoliko dana bune i otpora.⁴⁸ Na početku članka osvrnula se na Bićanića i Bromleja koji su smatrali da buna izbija protiv feudalnog sistema kao cjeline, a ne samo protiv feudalne eksploatacije i kao glavni uzrok pobune navode povećanje rente i teško ekonomsko stanje i položaj kmetova. Nadalje, u članku spominje i Grafenauera i Adamčeka koji su rekli da se ne može govoriti o rastu tereta, ali da se tlaka pred bunu postepeno povećavala. Sve ove spomenute hipoteze oko bune, Klaić osporava jer smatra da je vrijeme Tahyjeve dvogodišnje samouprave, vrijeme mira i sloge između Tahyja i njegovih podložnika. Adamček tvrdi da je Tahy povećavao površine alodijalnog dijela vlastelinstva zbog čega je i došlo do povećanja tlake, ali je naveo da tlaka nije uzrok bune. Klaić je jasno pokazala da se to nije dogodilo jer Tahy nije bio zainteresiran za povećanje alodija iako druge analize ne potvrđuju izjavu koju je iznijela. Klaić ističe važnost uloge Cara i odnos pobunjenika prema njemu.⁴⁹ Nadalje, u svome članku, nakon osvrta na pojedine povjesničare, daje jedan pregled bune i to počevši od samog stanja na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu uoči bune i idući sve do uzroka koji su doveli do sukoba. Klaić ističe da se nije dovoljno posvetilo uzrocima bune jer je dosadašnja historiografija uzroke nastojala pripisati eksploataciji i ekonomiji kako je Bićanić tvrdio. Klaić navodi da buna ima dvostruko korijenje. S jedne strane buna izvire iz težnji kmeta da smanji svoje terete koji su mu nametnuti, a s druge su strane vojnici koji žele služiti Caru. Klaić ističe problem eksploatacije kao veliku zabludu historiografije jer je buna pokazala da vođe bune ne pripadaju potlačenoj masi i da su s

⁴⁷ B. Brgles, 2014, str. 373–375.

⁴⁸ N. Klaić, 1973, str. 219.

⁴⁹ B. Brgles, 2014, str. 373.

njom povezani samo kako bi postigli svoj cilj. Cilj je prerastao iz okvira feudalne eksploatacije jer njegov nosilac nije seljak već vojnik koji teži za preuređenjem vlastelinstva na kojem živi. Istaknula je da historiografija daje veliku pažnju događanjima u prvoj polovici 16. stoljeća jer se smatraju prolomnima za daljnji razvitak bune. Kako se historiografija suočavala sa brojnim uzrocima bune, Klaić ističe da ni u najnovijoj historiografiji nije prevladavalo jedinstveno mišljenje o uzrocima pa ni o povodu otvorene pobune koja je planula potkraj siječnja 1573. godine. Jedan od problema jeste oskudica izvornih materijala, a s druge su strane tu različita mišljenja na ovu tematiku.⁵⁰ Pitanjem odnosa, odnosno sukoba između plemićkih obitelji, duže vrijeme se nitko nije bavio i tu se Klaić istaknula jer je precizno analizirala izvornu dokumentaciju. Za razliku od drugih povjesničara, Klaić ne smatra da je uloga vladara i plemstva ograničena, već da je uloga vladara izuzetno bitna i to je pokazala analizirajući dokumente u kojima je Ferdinand, kada je trgovao sa vlastelom, odugovlačio s potvrdom kupoprodaje između Batora i Tahyja, a kasnije je bez pravne osnove Uršuli oduzeo dio vlastelinstva. Kao jedan od problema smatrala je dug koji je vladar imao prema Tahyju jer nije bio plaćen za ratnu službu. Prema njenom mišljenju, Heningovci i Gregorijanci i sâm vladar snose veću odgovornost nego Tahy za bunu, jer su oni nagovarali kmetove da potjeraju Tahyja s vlastelinstva. Klaić smatra da Tahy nije radio ništa izvan zakona i običaja, jer je skupo platio svoju polovicu vlastelinstva te se koristio s svojim pravima kako bi zaštitio svoju investiciju.⁵¹

Jedan od istaknutih radova Nade Klaić jeste njena monografija izdana 1975. godine pod nazivom „Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u 16 i 17. stoljeću“. U ovoj monografiji, kao jedan od glavnih uzroka bune, navodi trgovanje vladara Ferdinanda i njegovog nasljednika Maksimilijana II. Jedno od pitanja koje se postavlja jeste ulazak Tahyja na vlastelinstvo za kojeg Klaić tvrdi da je ušao nasilno i nezakonito sa četrdeset ljudi i da je osvojio Susedgrad. Klaić ne objašnjava zašto je Tahyjeva ulazak bio nezakonit i koji je bio stupanj nezakonitosti budući da je desetljećima vlastelinstvo prelazilo iz jednog vlasništva u drugo. Tahyja prikazuje kao čovjeka koji je bio vojnik i kraljevski povjerenik u Slavoniji i da je kao vojnik bez političkog i diplomatskog iskustva mogao biti dosta neobuzdane naravi. Kao vođu ustanka imenuje Iliju Gregorića koji nije bio kmet, već predijal koji je bio slobodan i imao je obaveznu vojnu službu na

⁵⁰ N. Klaić, 1973, str. 243–300.

⁵¹ D. Agičić, T. Galović, 2014, str. 376–377.

susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu. Josip Adamček navodi da je bilo čak osamnaest predijalaca u Susedgradu i ističe da je Tahy predijalce tjerao da kao vojnici služe u posadi u Kaniži. Ovu izjavu Klaić ne podržava već navodi da su predijalci bili sretni što im je Tahy našao službu i plaću. Klaić nadalje smatra da tlaka nije uzrok bune jer Tahy ne proizvodi za tržište. Tahy je dosta toga zloupotrijebio, ali to nije davalo povoda buni, osim jedne stvari koja se odnosila na to da je on sebi dovodio kćeri i žene kmetova i da je time izazvao ogroman bijes na vlastelinstvu. Budući da kao vojnik ne pokazuje mnogo interesa za vođenje vlastelinstva, Klaić Tahyja opisuje kao dobrog gospodara. Zaključuje da je san privatnog vojnika bio da ostvari slobodu i da u Gradecu osnuje sjedište Vojne granice s Carem na čelu. Budući da to nije bilo ostvarivo, buna nije ni uspjela.⁵²

5. HISTORIOGRAFIJA 21. STOLJEĆA – NOVI POGLEDI I PRISTUPI

Pred sâm kraj 20. stoljeća, povjesničar Borislav Grgin daje jedan osvrt na mišljenja novije historiografije o Seljačkoj buni, točnije o njenim uzrocima, vodstvu i programu. Uz kritički osvrt na noviju historiografiju iznosi prijedloge kako da se riješe određeni problemi u tom području proučavanja. Ističe Josipa Adamčeka i Nadu Klaić kao povjesničare koji su se najviše bavili Seljačkom bunom, kao i njihova različita mišljenja o uzrocima, ciljevima, vodstvu i programu bune. Uspoređujući spomenute povjesničare, zapazio je njihovo međusobno slaganje, da su problemi razvoja trgovine na prostoru bune jedan od glavnih uzroka njenog izbijanja. S druge strane, razilaze se po pitanju povećanja raznih oblika feudalne rente. Dok Adamček to smatra veoma bitnim, Klaić je to osporavala. Grgin ističe da o Seljačkoj buni ima dosta činjenica, ali je vidljiv nedostatak mnogih relevantnih informacija, koje se ne nalaze u dosad poznatim i objavljenim izvorima. Nadalje, smatra da se Adamčekov pristup buni treba podvrći kritici, jer se o klasnoj svijesti u modernom smislu, koju Adamček ističe u svojim radovima, u razdobljima prije industrijske revolucije i formiranja proletarijata i buržoazije, teško može govoriti. Klasna svijest zahtjeva poznavanje društva, organizaciju države, ustrojstvo vlasti i ekonomski sustav zajedno s ideološkim sustavom

⁵² T.Galović, D. Agičić, 2014, str. 377–390.

koji klasi daje njezino viđenje povijesti i društva. S ovim Adamček sam sebe pobija, jer bi trebao objasniti kako njegova tvrdnja o ukidanju feudalizma može biti paralelna s tvrdnjom u kojoj su pobunjenici htjeli postati podanici Caru. S druge strane, Grgin smatra da je Klaićeva interpretacija razumnija, zbog razumijevanja mentaliteta i društvene strukture. Pokretače bune, kako je navedeno u prethodnom poglavlju, pronalazila je u vojnicima i njihovoj želji da postanu krajišnici. Potvrde o tome nema i u tome leži slabost njenih postavki, jer su donesene na nesigurnim temeljima. Treba uzeti s oprezom tvrdnje pobunjenika i ispitati koliko su njihovi iskazi točni, jer su mogli lažno svjedočiti kako bi se spasili. Po tom pitanju, Adamček se suprostavlja Klaić navodeći da je 1567. godine na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu bilo svega osamnaest predijalaca i da tako mali broj isključuje mogućnost da su oni mogli biti uzrok pobune. Kao jedan od prijedloga, Grgin ističe da se Seljačka buna treba proučavati u kontekstu hrvatske, ali i opće europske povijesti 16. stoljeća te da bi se čitava hrvatska povijest 16. stoljeća trebala proučavati u okvirima europske povijesti. Tada bi se, u tom kontekstu, trebalo odrediti mjesto i značenje bune u lokalnim i općim okvirima. Ističe da bi se trebalo doći i do novih izvora ako je to moguće.⁵³

Ulazeći u 21. stoljeće istaknuo se povjesničar Branimir Brgles koji je nastavio proučavanje Seljačke bune od svojih prethodnika. Seljačku bunu ističe kao važan događaj u hrvatskoj povijesti i kulturi koju nisu prepoznali samo povjesničari već i književnici, likovni umjetnici i političke ličnosti. Navodi kako su u prvom razdoblju 20. stoljeća o Seljačkoj buni pisali autori koji su bili bliski braći Radić i Seljačkoj stranci te su njihove ideje povezivali s bunom. Povezivanje Seljačke bune s Hrvatskom seljačkom strankom svjedoči i jedan književnik, Milan Durman, koji je u svojoj monografiji ustvrdio da su braća Radić svoj pokret utemeljila na temelju tradicija o seljačkoj buni.⁵⁴ Bilo je i radova koji su nastojali povezati lik Matije Gupca s Josipom Brozom. To je itekako vidljivo 1970. godine kada je redatelj Vatroslav Mimica, autor filma „Seljačka buna 1573. godine“, poslao scenarij Josipu Brozu te je zamoljen da izbacii scenu u kojoj su se seljaci našalili na račun Gupca. Brgles se osvrće na Josipa Adamčeka te ističe da se njegova stajališta trebaju promatrati u kontekstu tadašnje historiografije, jer Adamček govori o klasnoj borbi kao uzrok bune u očima tadašnje političke elite. Kao i Grgin,

⁵³ B. Grgin, 1991, str. 193–199.

⁵⁴ B. Brgles, 2014, str. 365–370.

zaključuje da se o klasnoj borbi ne može govoriti.⁵⁵ Nadalje, Brgles iznosi činjenicu da je tema Seljačke bune izašla iz fokusa historiografije te da se o buni više piše s historiografske, epistemološke i imagološke perspektive. Ističe radove Nataše Štefanec, koja je dala jedan kratki i precizan prikaz zbivanja na vlastelinstvu u siječnju i veljači 1573. godine. Uz Štefanec ističe i Tomislava Oroza, koji je prikazao ličnost Matije Gubca u suvremenoj kulturi. Proučavajući samu povijest događanja u 16. stoljeću, Brgles smatra da se stanje vlastelinstva uoči bune treba usporediti sa širim kontekstom društvenih i ekonomskih procesa u Srednjoj Europi.⁵⁶ Među istaknutim radovima Branimira Brglesa istaknuo se znanstveni članak pod nazivom „Tko se buni pod Susedgradom i Stubicom? Prilog proučavanja društvenih nemira.“ Brgles daje jednu novu interpretaciju Seljačke bune, uvodi nove zaključke o žarištima pobune te precizira najistaknutije pojedince i skupine. Uz objavljena vrela, Brgles iznosi i novi arhivski dokument u kojima se nalaze vrijedni popisi, regeste i urbari koji omogućuju kombinaciju kvalitativne i kvantativne metode, prozopografski pristup te sužavanje fokusa istraživanja na mikrorazinu. Nova arhivska građa daje mnogo više informacija o podložnicima i o stanju na susedgradsko-stubičkom vlastelinstvu. Analizirana su četiri vrela koja donose popise imena i prezimena podložnika koji su sudjelovali u oružanim sukobima protiv Tahyja. Od velike su važnosti popisi pobunjenika u dvjema optužnicama koje je sastavio ban Petar Erdody, koje su podignute nakon što je Tahyjeva obitelj istjerana s vlastelinstva te popisi svjedoka i njihovih izjava koje je pokrenula Komorska uprava protiv Tahyja. Fokus istraživanja je prvenstveno usmjeren prema pojedincima i skupinama, budući da se u raznim popisima, tužbama i svjedočanstvima pojavljuju pojedinci čije se imena spominju nekoliko puta. Istraživanje je ostvareno zahvaljujući imensko-prezimenskoj formuli i uz primjene logičkih funkcija u bazi podataka koji su omogućili automatiziranu identifikaciju. Na taj su se način sva popisana imena i prezimena mogla identificirati i u tužbi bana Erdodyja, urbarima ili drugim vrelima. U vrelima se među najistaknutijim pojedincima ističu predijalci i bogatiji kmetovi koji su nezadovoljni dolaskom Tahyja na vlastelinstvo. Time se istraživanje pokazalo da su u nemirima na vlastelinstvu predijalci i bogati seljaci bili najviše zastupljeni u odnosu na siromašne podložnike. Analizirana građa ne donosi

⁵⁵ B. Brgles, 2018, str. 149–151.

⁵⁶ B. Brgles, 2018, str. 143–145.

podatke o povećanju alodija, ali su se određene naznake razvoja pokazale, jer je Tahy kao vlasnik ulagao kako bi unaprijedio proizvodnju.⁵⁷

Na kraju članka Brgles zaključuje da je jedan od glavnih ustaničkih ciljeva bila samostalna briga o granici s Osmanlijama. Podložnici su htjeli vlastelinstvo na kojem će samostalno upravljati, braniti granicu i prikupljati porez te služiti samo caru. Ujedno, Brgles je kroz svoju analizu potvrdio pretpostavku Nade Klaić koja je govorila o militarizaciji vlastelinstva, budući da u pobuni sudjeluje veći broj predijalaca, vojnika, službenika i bogatih kmetova. Kad je u pitanju vodstvo bune, pokazalo se da je Matija Gubec bio samo jedan od vođa te da je imao podređenu ulogu u planiranju i tijeku bune. Kroz analizu podložnika s popisa, Gubec je među rijetkima pripadao najnižem sloju podložnika, točnije, bio je želir. To je možda jedan od razloga zašto su ostale vođe tijekom ispitivanja navodile Gupca kao vođu pobune.⁵⁸

Uz Branimira Brglesa istaknuo se rad povjesničara Igora Despota koji nosi naziv „Kultura sjećanja na primjeru opsade Sigeta i Seljačke bune“. Despot obrađuje kulturu sjećanja od kraja devetnaestog stoljeća pa do danas. Izdvojio je tri osnovna razdoblja: od kraja devetnaestog stoljeća do socijalističke Jugoslavije, socijalističku Jugoslaviju i razdoblje samostalne Hrvatske. Kultura sjećanja je znanstvena disciplina koja se javlja potkraj 20. stoljeća i bavi se vezom između aktualne političke situacije i interpretacije povijesti u hrvatskoj historiografiji. Ima zadatak da istraži ulogu kulture u formiranju ideja i odnosa prema prošlim događajima. Upravo je Despot, uz pomoć kulture sjećanja, nastojao objasniti kako se Seljačka buna prikazuje u spomenutim razdobljima. U prvom je razdoblju kultura sjećanja romantizirala hrvatski politički narod (plemstvo) koji je bio heroj u borbi protiv Osmanlija. S druge strane, svi oni koji nisu bili povlaštenog sloja, nisu mogli ući u herojske narative pa tako ni Seljačka buna. U tom razdoblju, glavni je cilj bio pomoći Hrvatskoj u borbi za bolji položaj unutar ugarskog dijela Monarhije. Ulazeći u drugo razdoblje, dolazi do isticanja nižeg sloja društva jer marksistička historiografija daje potpuno novi prikaz društva u kojem se istražuju društveni odnosi, kmetovi, seljaci i s time Seljačka buna i Matija Gubec dolaze do izražaja. To se svakako vidjelo po brojnim spomenicima i po nazivima škola koje su nosile naziv Matije Gupca, a plemići, koji su u prvom razdoblju prikazani kao heroji, sada postaju negativci. I na kraju, u trećem razdoblju samostalnosti Hrvatske, opet dolazi do veličanja plemstva, a

⁵⁷ B. Brgles, 2018, str. 140–175.

⁵⁸ B. Brgles, 2018, str.194–196.

Seljačka buna dolazi do postupnog zaborava i istiskivanja iz obaveznog programa osnovnih škola. Ovime je Despot pokazao kako političke elite, ali i politika povijesti, u svakoj državi određuju obrazovnu politiku i to se pokazalo i u Hrvatskoj na primjeru Seljačke bune.⁵⁹

Među novijim radovima o Seljačkoj buni, istaknulo se i poglavlje „Primjer buna i otpora u hrvatskoj historiografiji u knjizi *Mjenjanje sebe same. Preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*, autora Branimira Jankovića. Janković u knjizi obrađuje teorijske i metodološke preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma u kojem ističe nekoliko povjesničara i njihove radove na određene teme. Cilj mu je ovim radom utjecati na hrvatsku historiografiju i potaknuti povjesničare kako sadašnje tako i buduće da se unatoč njihovoj specijalizaciji za određeno područje ili temu, angažiraju i na cjelovitu preobrazbu historiografije. Na spomenuto poglavlje, koje je obrađeno u knjizi, Janković ističe da proučavanje buna i otpora predstavlja važan doprinos socijalnoj i ekonomskoj historiji u hrvatskoj historiografiji. Kod niza autora, pa tako i kod Adamčeka i Klaić, Janković navodi da su se usmjerili na istraživanje društva s obzirom na političke, socijalne i ekonomske aspekte, ali su ipak više prakticirali socijalnu povijest. Tako su se više usmjerili na istraživanje društvenih struktura, a da se nisu uključivali u zagovaranje teorijskih i metodoloških preobrazbi. To znači da se zagovaralo približavanje povijesti društvenim znanostima koje se nije realiziralo nego samo tematski kada je riječ o bunama pa tako i o Seljačkoj buni. Niz autora je za oblikovanje vlastitih istraživanja izostavilo njihovo uključivanje u suvremenu europsku i svjetsku historiografiju koja se uvelike oslanja na teorijsku i metodološku problematiku. Janković, kao i Brgles, ističe da nakon obilježavanje 400. obljetnice bune interes za daljnje proučavanja značajno opada. Gubljenjem društvenog značaja dovodi do izostavljanja i šireg historiografskog interesa koji ostaje samo kod nekih autora i njihovih radova. Janković ističe Klaić koja je svojim raspravama i interpretacijama otvorila i potaknula nova istraživanja o Seljačkoj buni, jer se ovom temom kretala u različitim rasponima prema historiji mentaliteta koja se učvrstila u Analima za koje Klaić, nažalost, nije pokazala interesa. Na kraju, Janković zaključuje da je historiografiji i povjesničarima kasnog socijalizma nedostajalo konceptualizacije i

⁵⁹ I. Despot, 2017, str. 63–75.

čvršćeg povezivanje s tendencijama suvremene historiografije koje su utemeljene na socijalnoj, kulturnoj historiji, historiji mentaliteta i historiji antropologije.⁶⁰

Povodom 440. obljetnice početka Seljačke bune, izdana je knjiga pod nazivom „Seljačka buna Matije Gupca“ autora Zvonimira Despota i Danijela Tatića. Knjiga nastoji odgovoriti na sva pitanja s kojima se hrvatska historiografija susretala u prethodnim stoljećima. Knjiga, koja je na jednom mjestu po prvi puta uzela u obzir sve izvore, autore, tvrdnje i koja je nastojala odvojiti povijesne činjenice od mitova i legendi. Autori su prvenstveno nastojali prikazati stanje prije Seljačke bune, točnije razvoj društva, gospodarstva, trgovine, razvoj susedgradsko-stubičkog vlastelinstva kao i prijetnju od strane Osmanlija i poreze koji su seljacima nametnuti. Potom su prikazali i sâm tijek bune, idući od njenih uzroka, sukoba na vlastelinstvu i prilikama pred bunu kao i njene posljedice. Na kraju knjige su pažnju posvetili i istaknutoj ličnosti bune – Matiji Gupcu. Autori su se najviše oslanjali na istraživanja i zaključke Josipa Adamčeka i Nade Klaić i jasno pokazali da više podržavaju mišljenja Klaić nego Adamčeka. Prvenstveno iz razloga što su vidjeli da se o klasnoj svijesti, koju Adamček zagovara, ne može govoriti i da tlaka nije uzrok bune. S Adamčekom su se složili samo da je ova buna bila najzrelija buna u hrvatskoj i slovenskoj prošlosti. Uzroke bune su vidjeli na više mjesta počevši od komutacije crkvene desetine iz novčanog u naturalni oblik, postavljanje komorskog upravitelja Grdaka kao odgovorne osobe za pobunu 1567. godine, povećanje gornice, silovanje žena i djevice od strane Tahyja. U svakom slučaju, autori nisu govorili niti se oslanjali na samo jedan uzrok. Priklonili su se mišljenju Klaić da su bunu podigli seljaci koji su bili vojnici po zanatu i da je Ilija Gregorić bio vođa pobune, a ne Gubec. Vojnici su imali svoj cilj kojeg su nastojali ostvariti pomoću kmetova da se stave u carsku službu jer bi imali određene privilegije. To je svakako dalo zaključak da se bunom nije htio uništiti feudalni sustav. Vojnici ne misle na kmetove, već samo na sebe i na to što će postići i raditi. Kmetovi su i ovom bunom bili iskorišteni za ostvarivanje tuđih ciljeva. Time se pokazalo da je komunistička historiografija ostala bez valjanih argumenata jer su uzroke bune tražili u odnosu prema kmetovima, a ne u odnosu prema vlastelinskoj vojsci. Zaključili su da nijednom feudalcu nije bila namjera masovno ubijati kmetove kako je to prikazala komunistička historiografija jer je feudalac ovisio o kmetu i njegovom radu. U razmatranju broja poginulih tijekom bune ističu da se brojke trebaju uzeti s velikim oprezom i

⁶⁰ B. Janković, 2016, str. 242–247.

razmatranjem, jer su se vojni zapovjednici znali hvaliti s brojkama. Autori se osvrću i na samu ličnost bune, Matiju Gupca, ističući ga jednim od najpoznatijih hrvatskih povijesnih likova, borca protiv potlačenosti. Bio je politički simbol kojeg su u različitim vremenima različite vlasti koristile za političke interese. Tako je Gupca komunistička historiografija prikazala kao lika revolucionara koji je seljake poveo u rušenje starog i stvaranju novog poretka, a Josip Broz ga je proglasio komunističkim simbolom kada je 1973. godine otkrio njegov spomenik u Gornjoj Stubici. Autori ističu da je komunistička historiografija zajedništvo slovenskih i hrvatskih seljaka tumačila kao znak bratstva i jedinstva.⁶¹

6. LIK I DJELO MATIJE GUPCA U SUVREMENOJ HRVATSKOJ LITERATURI I KULTURI

6.1. IME I KRUNIDBA

Tijekom istraživanja povijesne ličnosti kao što je Matija Gubec, povjesničari su najviše rasprava vodili oko njegovog vodstva, točnije njegove uloge u Seljačkoj buni, o njegovoj aktivnosti prije i za vrijeme bune, te imenu i smrti.⁶² Prema istraženim zapisima i pronađenim dokumentima, Matija Gubec se smatra vođom Seljačke bune 1573.godine. O Gupcu se zna jako malo, budući da se njegova ličnost više temelji na mitovima i legendama, nego na povijesnim činjenicama. Ono što se o Gupcu zna je to da je bio podložnik Franji Tahyju i da je živio na donjostubičkom dijelu susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva. Prezime Gubec spominje se u selu Hižakovac. Prema popisu crkvene desetine 1560. godine, u spomenutom selu zabilježeni Grgur i Jambrek (Ambroz) Gubec, koji je upisan kao inkvilin. Uz njega, spominje se Marko Gubec, koji je imao vinograde u brdu Stubičici, kao Ambroz. Nakon bune, vinogradi Ambroza i Marka su opustošeni pa su, prema tome, oni poginuli u Seljačkoj buni. Njih dvojica najvjerojatnije su bila u bliskom srodstvu s Grgurom Gupcem, koji se poslije 1560. godine više ne spominje. Za vrijeme suđenja u Selnici, nakon bune, pojavljuje se sasvim nova priča. Seljaci su izjavili da su pobunom bili potaknuti od strane Ambroza Gupca i Ivana Pasanca, što je pokazatelj da je Ambroz Gubec živ i da je jedan od organizatora

⁶¹ Z. Despot, D. Tatić, 2013, str. 7–171.

⁶² N. Štefanec, 2016, str. 250.

pobune. S pojavom Ambroza nameće se pitanje jesu li postojala dva Gupca. Nadalje, u građi Franje Račkog, seljački vođa Gubec spominje se na čak petnaestak mjesta, ali nigdje pod imenom Matija. U istraženim se zapisima nigdje ne spominje ime Matija, nego samo prezime Gubec. Biskup i ban Drašković u svojim izvještajima je pisao samo „Gubec zvan Beg“. S detaljnom analizom pronađene građe može se ustvrditi da se ime Matija prvi put spominje kod Nikole Istvanffyja. Pojava imena nije slučajna, već je u narodu od kraja 15. stoljeća zaživjela legenda o seljačkom kralju Matiji, o dobrom kralju Matijašu i sl. u kojoj se idealizirala vladavina ugarskog kralja Matijaša Korvina. Prema tome se najvjerojatnije ova legenda sjedinila sa Seljačkom bunom te je tako seljački kralj Gubec dobio ime Matija.⁶³

Nakon neuspjele Seljačke bune, poznate vođe, poput Gregorića i Gušetića, su pobjegle u Ugarsku pa kasnije u Vojnu krajinu ne zanimajući se za Gupca i ostale seljake. To je jedan od razloga zašto je Gubec ostao u fokusu historiografije. Nazivaju ga kraljem jer je ostao uz svoje ljude i borio se do kraja, sve do smrti. Gupčeva krunidba zasigurno je najprepoznatljiviji čin Seljačke bune, ali ujedno i najzagonetniji. O krunidbi govore dva izvještaja biskupa i bana Draškovića napisana 11. veljače 1573. godine vladaru Maksimilijanu II i nadvojvodi Karlu u kojima traži dopuštenje za izvršenje kazne nad Gupcem. U oba je izvještaja napisano da će Gubec biti kažnjen krunjenjem željeznom i užarenom krunom. Prema izvještaju kapetana Thurna, upućenog kranjskim staležima 16. veljače 1573. godine, doznaje se da je kazna nad Gupcem izvršena. U svim ovim spomenutim izvještajima treba obratiti pažnju na dvije činjenice. Prva je da Thurn nije osobno svjedočio o krunidbi Gupca, već mu je to prenio Gregorijanec. Za Gregorijanca se zna da je živio blizu Zagreba pa je o krunidbi mogao biti točno obaviješten. Druga činjenica leži u samim datumima izvještaja. Naime, Drašković 11. veljače traži dopuštenje od vladara, a kazna je po Thurnovom izvještaju izvršena već 16. veljače. Postavlja se pitanje je li ban mogao u roku od pet dana dobiti dozvolu od vladara za izvršenje kazne? Većina povjesničara smatra da vladar nije mogao u roku pet od dana dati odgovor i da je ban bez njegove dozvole izvršio kaznu nad Gupcem. Nažalost, historiografija nema odgovor što je to moglo potaknuti bana da odluči izvršiti kaznu bez vladareva dopuštenja. Cijela situacija postaje zagonetnija tim što je ban odugovlačio s izvršenjem kazne nad Gregorićem i Gušetićem koji su bili glavni kapetani. Naime, prema nekim pretpostavkama, ban se želio dokazati vladaru da

⁶³ J. Adamček, 1969, str. 14–16.

je sposoban da sâm riješi probleme. Želio je na primjeru jednog seljaka upozoriti ostale seljake te im pokazati što ih čeka ako se budu pobunili. Još je zanimljivija teorija po kojoj je ban odugovlačio s kažnjavanjem Gregorića i Gušetića. Njih su dvojica bila kapetani i vojnici, a vojska je banu bila potrebna radi opasnosti od Osmanlija. Ban se bojao da bi njihovim kažnjavanjem mogao pobuniti i ostalo vojničko vodstvo. O Gupčevom pogubljenju govori i ugarski povjesničar Grgur Pethoa koji o Gupčevoj smrti piše na temelju usmene predaje. Osim čina krunjenja, navodi da su Gupca vukli zagrebačkim ulicama.⁶⁴

Gupčeva smrt zasigurno je prikazana iz potpuno moralnih i ideoloških stajališta u proteklih pet stoljeća, od zaslužene kazne do mučeništva. Same faze njegovog mučenja i pogubljenja nisu analizirane iz perspektive povijesti kaznenih i prisilnih sustava ili povijesti tijela. Nakon gušenja Seljačke bune, Gubec je doveden u Zagreb te je prije suđenja bio zatvoren nekoliko dana. Naime, kad je Gubec doveden pred narod da ga se kazni, najprije je prije njega ubijen Andrija Pasanac. Gubec je prvo mučen vrućim željeznim kliještima te je okrunjen užarenom željeznom krunom, a potom je njegovo tijelo raščetvoreno. Na sličan je način mučen i pogubljen Juraj Doža, vođa seljačkog ustanka koji se dogodio šest godina prije Seljače bune u Mađarskoj. Jedan od zanimljivijih mišljenja o Gupčevoj smrti iznio je Sakcinski, koji je rekao da je Gubec bio zavezan za stolicu koja je bila pričvršćena za pod na trgu sv. Marka i da se i danas nalaze četiri kamena na kojima je stolica bila pričvršćena. Prema temeljnom pravnom zborniku Tripartitum iz 1514. godine, prva i najgora zavjera je ona protiv kralja, zatim protiv javnog poretka, kralja i krune. Prema takvom zakoniku, ovakvi oblici zločina su kažnjavani obezglavljenjem. Međutim, u Seljačkoj buni dolazilo je do netipičnog kažnjavanja seljaka i to vješanjem po drveću niz puteve i razna mučenja. Stoga Gupčevo mučenje i smrt nije slijedila nikakav pravni postupak kažnjavanja te Gubec nije imao sreću da bude samo obezglavljen kako je propisano po zakonu. Da bi se razumjele faze Gupčeva mučenja potrebno je poznavati povijest kažnjavanja. Naime, u rano novom vijeku, fizičko kažnjavanje je trebalo dovesti do priznanja i pokajanja, a kasnije i do spasenja same duše. Kazna je služila ujedno i za javno ritualno pročišćavanje i ponovnu uspostavu poretka. Faze mučenja su bile regulirane, ali komadanje tijela bio je najteži oblik kazne. Kako se brzo proširila vijest o novoizabranom seljačkom kralju Gupcu, tako je on bio brzo optužen za najteži grijeh

⁶⁴ Z. Despot, D. Tatić, 2013, str. 219–224.

oholosti koji je predstavljao veliku prijetnju društvenom poretku. Kazna, kako Gupčeva tako i Dožina, uključivala je tri simboličke faze. U prvoj fazi dolazi do gubitka časti, moći i ponosa, druga faza donosi brutalno i dugotrajno mučenje, i na poslijetku završava trećom fazom komadanjem tijela koje je onemogućilo spasenje duše i dalo veliko upozorenje ostatku društva. Kruna je u srednjem i ranom novom vijeku u Europi simbolizirala moć. Upravo zato Gupčevo kažnjavanje užarenom krunom, simbolički je čin da je Gubec težio ka tome da bude okrunjen, a ovakva vrsta kazne dala je upozorenje narodu koji je bio prisutan. Nadalje, kroz povijest je bilo sličnih slučajeva kažnjavanja krunom za izdaju, a među najpoznatijim slučajevima je svakako trnova kruna Isusa Krista. Treba istaknuti da se historiografija slaže da nije bilo službenog izbora za seljačkog kralja i da je sâm izbor Gupca za kralja za vrijeme fašnika (karneval) jednim dijelom bio istinit, a jednim maštovito. Prema Hartingeru, naziv „seljački kralj“ bio je izmišljotina od strane plemstva koju su osudili Šišić, Radić i Horvat. Suprotno tome je govorio Adamček za kojeg ban Drašković nije imao vremena za ovakve neistine i da je Gubec novoizabrani seljački kralj. Postoji legenda među ljudima iz Zagorja da je Matija Gubec živ i da će se vratiti.⁶⁵

6.2. GUBEC KAO POLITIČKI SIMBOL

Hrvatski narod ima dugu povijest heroja i mučenika koji su bili štovani u moderno doba kao pojedinci i koji su se borili za stvaranje Hrvatske države. Postojala je i tradicija jugoslavenstva s ciljem stvaranja južnoslavenske države, koja se također oslanjala na povijesne ličnosti, koje su kasnije viđene kao prvaci onoga što su jugoslavenski komunisti kasnije nazvali „bratstvo i jedinstvo“. Među tim herojima i mučenicima našao se i Matija Gubec. Tijekom 20. stoljeća, u razdoblju socijalizma, postao je simbol brojnih političkih programa koji su htjeli ostvariti političke ciljeve kroz povijesna događanja kao što je to bila Seljačka buna. Namjera im je bila manipulirati prošlošću za specifične interese u sadašnjosti.⁶⁶ Kasnije, u postsocijalističkom razdoblju, kada dolazi do stvaranja samostalne Hrvatske, motiv revolucionarnog junaka i političkog simbola prestaje biti fokusom političko-ideološkog diskursa. Zato će

⁶⁵ N. Štefanec, 2016, str. 250–270.

⁶⁶ V. Pavlaković, 2008, str. 1

određene kulturne prakse uzeti motiv Gupca i bune te ih obogatiti suvremenim kontekstima i značenjima.⁶⁷

Hrvatska Seljačka stranka je 1930. godine uzdigla Gupca kao simbol seljačkog otpora. Predstavници stranke promovirali su Seljačku bunu kao početak Hrvatskog pobunjeničkog pokreta, kao nasljednika Seljačke bune iz 1573. godine. Novine su braći Radić davale zasluge za čuvanje povijesti bune. Novine, koje su objavljene od strane HSS-a, poput *Hrvatskog dnevnika* i *Seljačkog doma*, godišnje su objavljivale članke, pjesme, eseje i slike koje su bili vezane za Gupca. Hrvatski dnevnik je izjavio da je mjesec veljača najplodonosniji mjesec za seljački pokret jer je bio posvećen Matiji Gupcu i Antunu Radiću. Stranka je usporedila i Gupčevu smrt s Radićevim ubojstvom Beogradskom parlamentu 1928. godine. Matija Gubec za stranku je bio simbol pravde i ljudskog dostojanstva, a Radić budnik Hrvatskog seljaštva. Stranka se nije samo fokusirala na Gupca, već je naglašavala da seljaci imaju veliku ulogu kao državotvorni faktori i branitelji nacionalne individualnosti. Novine *Seljački dom* Gupca su smatrale pravim hrvatskim seljačkim građaninom.⁶⁸ Pored toga što je HSS pronašla politički simbol u Matiji Gupcu, isto to je učinila Nezavisna Država Hrvatska 1941. godine kada je Gupca uzela kao simbol borbe za Hrvatsku neovisnost. NDH je pobunu seljaka nastojala objasniti kao prvi pokušaj borbe za Hrvatska nacionalna prava. Tako su predstavnici nastojali pronaći vezu između Gupca i članova Ustaškog pokreta koji su se borili za nacionalna prava Hrvatske. U svakome pogledu su nastojali Gupca maknuti od komunizma jer je za Hrvatske komuniste bio seljački junak, revolucionar, osoba koja voli nasilje, ubijanje. U pobuni su istaknuli određene Gupčeve osobine, koje su ključne za opstanak hrvatskog naroda. Te su osobine bile: moralna orijentacija, načelo reda i društvena harmonija.⁶⁹

Pored HSS-a i NDH-a i za Komunističku Partiju Jugoslavije, Gubec je bio idealni simbol za političko mobiliziranje Hrvata u redove organizacije koja je označena kao antihrvatska od strane svojih protivnika. Ne samo da su Gupca smatrali revolucionarom, već je on imao snažnu simboličku vrijednost za potlačeno hrvatsko seljaštvo. Nakon osnivanja Komunističke Partije Hrvatske, na proklamaciji osnivačkog kongresa, naglašeno je da hrvatska nacija Gupca označava kao velikog borca za

⁶⁷ T. Oroz, 2011, str. 260.

⁶⁸ V. Pavlaković, 2008, str. 3–5.

⁶⁹ V. Pavlaković, 2008, str. 6–7.

socijalnu pravdu. Komunistička historiografija je istaknula tri karakteristike seljačke pobune. Prva promatra pobunu seljaka kao pokušaj socijalne revolucije u kojoj se seljaci bore protiv svojih feudalnih gospodara. Druga karakteristika pobune je narodno-oslobodilački karakter. Prema komunističkom tumačenju, to nije podrazumijevalo stvaranje hrvatske nacionalne države, već rušenje stranih tlačitelja na isti način na koji su Titovi partizani porazili njemačke i talijanske okupatore. Za komunističke ideologe, Gupčeva pobjeda bi stvorila seljačku državu, a ne neovisnu Hrvatsku. Kao treća karakteristika izdvojio se revolucionarni karakter pobune. Seljaštvo u tim pobunama govorilo je jezik revolucije, koji je išao prema nasilnom uništenju starog i stvaranju novog sustava. Čak je naglašeno da je Matija Gubec imao revolucionarni program i poduzetne kmetove Stubice i Susedgrada koji su radili na propagandi kako bi proširili revolucionarnu poruku. Gupca je svakako isticao i Josip Broz koji je inače bio rodom iz Zagorja i kao mladić je slušao lokalne priče o junaku zvanom Matija Gubec. Josip Broz, kada se obraćao narodu Jugoslavije, a naročito Hrvatima u borbi protiv fašističkih okupatora i njihovih suradnika, kao i protiv Ustaškog režima, zazvao je duh Matije Gupca kao najvećeg hrvatskog heroja koji se borio za pravdu i slobodu. Partizani, koji su koristili lokalne legende kao što je vjerovanje da Gubec zapravo nije umro i da je ispod zemlje čekao da vodi seljaštvo još jednom, bili su uspješni u uvjeravanju Hrvata da im se pridruže u oružanom otporu.⁷⁰ Svakako treba istaknuti da je za vrijeme Španjolskog građanskog rata, četa komunističkih dragovoljaca nosila naziv „Matija Gubec“. Partizanima se također davao naputak da prilikom prolaska kroz hrvatska sela trebaju pjevati pjesmu o Matiji Gupcu kako bi potaknuli fizički otpor i buntovno raspoloženje hrvatskih seljaka i šire mase.⁷¹ Gubec, kao politički simbol, prerastao je u kult nakon pobjede komunizma što je rezultiralo izgradnjom spomenika i muzejskog kompleksa u Gornjoj Stubici.⁷²

6.3. GUBEC I SELJAČKA BUNA U KULTURNOJ PRAKSI

U razdoblju 20. stoljeća lik Matije Gupca prestao je biti samo ime koje se priziva u udžbenicima i povijesnim filmovima te je postao junak u stripovima, buntovnik u rock operi, simbolički vođa građanskih inicijativa, i vodeći glas glazbenih albuma. Gubec je,

⁷⁰ V. Pavlaković, 2008, str. 7–8.

⁷¹ T. Oroz, 2011, str. 247.

⁷² V. Pavlaković, 2008, str. 7–9.

od sinonima za davnu prošlost, postao tematika svakodnevnih zbivanja u društvu. Gubec, kao povijesna ličnost u svakodnevnom životu i popularnoj kulturi, postaje postikona koja podrazumijeva raznovrsnost njezinih funkcija i rašireni karakter njezine pojave, kao i mnogostruke interpretacije. Međutim, i kroz kulturu, Gupčev lik se promatrao kroz političko-ideološki diskurs.⁷³

Prvi pokušaji da se povijesni događaj kao što je Seljačka buna kontekstualizira u popularnoj kulturi, javljaju se 60-tih godina 20. stoljeća. Ne smije se izostaviti da je i prije bilo pokušaja za oživljavanjem u kulturi. Tu se prije svega ističe film o Matiji Gupcu iz 1917. godine u izdanju Croatia filma, ali je zbog oštećenja vrpce film izgubljen. Uz film, tu su svakako književni radovi Mirka Bogovića iz 1859. godine i poznati roman Augusta Šenoa iz 1877. godine. Kasnije, dolazi i do pojave stripa kao prvi zabilježeni pokušaj ulaska povijesne ličnosti u kulturu. U periodu od 1963. do 1974. godine u sklopu edicije „Nikad robom“ u ciklusu povijesnog stripa, Ivica Bednjanec objavljuje 23 stripa, a posebno mjesto zauzima strip Seljačke bune. Dok, s jedne strane, Bednjanec pojedine dijelove bune tumači u duhu Narodno oslobodilačke borbe, s druge strane je obogaćena humorom i maštom. Strip u doba poslijeratne Jugoslavije nije bio dobro prihvaćen jer je predstavljao opasnu kapitalističku manipulaciju. Među poznatim stripovima izdvajaju se *Sablast nad Medvedgradom* i *Stubički avet* u kojima je glavna tema nepravda, a glavni lik postaje superjunak sa supermoćima. Nekoliko godina nakon stripa i to povodom četiristote obljetnice Seljačke bune, Gubec se pojavljuje u filmu Vatroslava Mimice. Mimica je izjavio da on želi biti medij kroz kojeg će progovoriti narodna legenda. Gupca tumači kao vođu u revolucionarnom smislu budući da je film nastao u doba socijalizma te je Gupčevu ulogu usporedio s Josipom Brozom. Mimica je u jednom intervjuu izjavio kako je interes za Gupcem u filmu velik i da ga ne smije iznevjeriti. Povodom filma provedena je anketa među ljudima o tome kako oni zamišljaju Gupčev lik. U anketu su se uključile i neke škole te su se i djeca okušala da prikažu Gupca u najboljem svijetlu. Neki su naglašavali fizičke karakteristike poput brade i brkova, dok su drugi isticali njegovu snagu, mudrost. Uz strip i film, Gubec je svoje mjesto našao i u jugoslavenskoj rock operi „*Gubec beg*“. Korištenje formata opere nije isprva naišlo na odobravanje kritike. Mnogi su smatrali da su operom degradirali mit i samog Gupca kao ličnost, iako je prava namjera bila prikazati sudbine pojedinih likova i tragedija kako bi se shvatila

⁷³ T. Oroz, 2011, str. 244–245.

tragedija cjelokupnog naroda. To je jedan od razloga zašto Hrvatsko narodno kazalište nije htjelo prihvatiti izvedbu opere, pa je matična kuća opere postala kazalište Komedijska. Nakon premijere 1975. godine, opera je pokupila brojne pozitivne kritike. Opera je istaknula simbol buntovništva i odmak od klasičnih prikaza prošlosti kao i proročanstvo ostvarivanja samostalne hrvatske države.⁷⁴

Nakon socijalističkog razdoblja i početka Hrvatske samostalnosti, Gubec prestaje biti lik revolucionara te više nije fokus političkih stranki. Stranke su se više usmjerile prema nacionalnom, nego prema socijalnom aspektu pa tako Gubec i Seljačka buna polako nestaju iz političkog života. Međutim, to ne znači da su nestali iz javnog diskursa i kulturne prakse koja na novi način prikazuju Gupca i Bunu. Tako se krajem 20. stoljeća pojavila grupa *Legen* s albumom *Seljačka buna* u izdanju Croatia recordsa i Kopita. *Legen* kao grupa je eksperimentirala s različitim glazbenim žanrovima, posebno s tradicijskom glazbom i folklornim elementima u suvremenom glazbenom izričaju. Glazbom nastoje posegnuti za tradicijskim i povijesnim tematikama te izvršiti potragu za identitetom. Promocija albuma održana je 2000. godine, a kao slogan koji su uzeli za prezentiranje bio je „slušajte ih ako želite saznati tko ste bili, što ste sada i kamo idete“. Kroz tri epa osuđuju nepoštenu privatizaciju i gušenje sloboda u demokratskom društvu prema selu i ljudima. Premda Gubec nije spomenut, postaje nositelj pravednosti i ideja čijem se dostojanstvu i dosljednosti teži.⁷⁵

Od velike je važnosti i Spomenik Seljačkoj buni i Matiji Gupcu koji su od vremena njihovog nastanka pa sve do danas postali dio kako kulturne, tako i turističke ponude Hrvatskog Zagorja. Spomenik predstavlja naručeni umjetnički prikaz kipara Antuna Augustinčića i dio inventara Muzeja seljačkih buna. Spomenik iza sebe krije dva lica. Jedno lice predstavlja javno postavljenje spomenika u doba socijalizma 1973. godine, a drugo lice obuhvaća razdoblje samostalnosti Hrvatske kada dolazi do oživljavanja prošlosti kroz razne manifestacije. U razdoblju socijalizma javila se potreba da se Seljačkoj buni i Gupcu podigne dostojanstveni spomenik. Tom prigodom, povodom četiristote obljetnice bune, osnovan je Odbor za proslavu četiristote obljetnice bune 1966. godine i to kao reakcija na Krležino promišljanje o tome da je buna prikaz borbe naroda za slobodu, socijalnu pravdu i jednakost. Planovi oko izgradnje Spomenika su se naknadno proširili na izgradnju većeg kompleksa poput izgradnje ceste

⁷⁴ T. Oroz, 2011, str. 245–259.

⁷⁵ T. Oroz, 2011, str. 250–270.

Aleja lipa JNA, koja bi povezivala Spomenik i dvorac Oršić. Tako je, osnivanjem Fonda za izgradnju spomenika 1969.godine, započela gradnja spomen-objektima i spomen-područja. Sama vizualizacija i izgradnja Spomenika pripala je Augustu Augustinčiću. Gradnja je trajala dvije godine i završena je nekoliko dana prije obljetnice bune. Augustinčić je Spomenik zamislio kao jednu veliku pozornicu povijesnih zbivanja, života i patnje naroda te mjesto novih okupljanja i stvaranja. Spomenička se pozadina sastoji od dva krila. Na desnom se krilu nalaze likovi iz Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*, a lijevo krilo prikazuje Stubičku bitku. Osim povijesnih likova, na Spomeniku su se našli i Miroslav Krleža, Augustinčićevi suradnici i predsjednik Fonda Josip Mataić. Ispred spomeničke pozadine nalazi se kip Matije Gupca s ispruženim rukama prema nebu. Spomenik je svečano predstavljen 1973. godine. Taj dan Josip Broz je zajedno s kolonom ljudi došao na taj svečani dan. Motivirajući govori o Gupcu i buni te njezinom mjestu u povijesti NOB dali su prihvaćenu sliku o narodnom junaku koji je pridonio razvoju socijalističke slobodarske narodne misli. Uz Spomenik, otvoren je i Muzej seljačkih buna gdje se Josip Broz prilikom stručnog vodstva prisjećao događaja iz bune. Taj dan, Josip Broz je zasadio lipu koja predstavlja simbol bratstva i jedinstva, napredak i mir naroda. Spomenik je ubrzo postao odredište školskih i obiteljskih izleta, ali i političkih organizacija i sl. Uspostavom samostalne Republike Hrvatske, situacija se mijenja i po pitanju brojnih spomenika pa tako i spomenika Seljačkoj buni i Matiji Gupcu. Kako su mnogi spomenici poistovjećivani s agresorima i neprijateljima Hrvatske, postaju neželjeni objekti krajem 20. stoljeća. Spomenik Seljačkoj buni u ovome razdoblju nije doživio promjenu po pitanju fizičkog izgleda ili smještaja, niti je izmijenjen status spomenika kulture i muzejskog predmeta u fundusu Muzeja seljačke bune koji 1992. godine ulazi u sastav Muzeja Hrvatskog zagorja. Spomenik je i dalje ostao, kako turistički tako i politički posjećeno mjesto. Motiv Seljačke bune i Gupca i dalje ostaje čvrsta podloga za politička i društvena djelovanja. Tadašnji predsjednik, Ivo Josipović, govoreći o Gupčevoj ulozi, usmjerio se prema ideji pravde koju je isticao kao jednim od osnovnih ciljeva njegove politike. Usporedba Gupca i Josipa Broza briše se iz naracije te se iz retorike uklanjaju pojmovi bratstva i jedinstva. Kako bi Spomenik ostao dominantan u 21. stoljeću i posjećivan, uvedeni su javni događaji koji okupljaju ljude, kako iz cijele Hrvatske tako i šire. Tu se svakako ističe Gubec teatar, multimedijски 3D video mapping izveden na samom Spomeniku 2013. godine i Viteški turnir koji se održava u Gornjoj Stubici od 2000. godine. Cilj Gubec teatra je animacijom oživiti Spomenik i multimedijalno prikazati bunu. Nadalje,

želeći privući posjetitelje u Muzej u što većem broju i da posjetitelji dožive prošlost na jedan novi način, organizirali su Viteške turnire. Riječ je o manifestaciji koja se odvija jednom godišnje u lipnju, a kojoj je zadatak prikazati život ljudi u razdoblju Seljačka buna. U organizaciji Družbe vitezova Zlatnog kaleža i Turističke zajednice Donje Stubice održava se manifestacija „Seljačka buna 1573.“. Održava se, simbolično, krajem siječnja i početkom veljače na više lokaliteta Gornje i Donje Stubice. Manifestacija uprizoruje početke bune u kojoj sudjeluju izvođači odjeveni u plemstvo, vitezove i seljake. Spomeniku se svakako u 21. stoljeću daje jedna doza kreativnosti i individualnosti, ali i suvremenosti društva.⁷⁶

⁷⁶ T. Oroz, N. Škrbić Alempijević, 2015, str. 131–156.

7. ZAKLJUČAK

Seljačkoj buni, od vremena kad se dogodila pa sve do danas, posvećeno je dosta radova brojnih povjesničara koji su nastojali u cijelosti prikazati događanja uoči bune i za vrijeme bune. Kroz razdoblje 19. stoljeća i prve polovice 20. stoljeća, prikaz bune se uglavnom sveo na samo nekoliko dana oružanog sukoba, a kao glavnog krivca, historiografija je navela okrutne postupke Franje Tahyja prema seljacima. U tom razdoblju hrvatska historiografija je bila u početnoj fazi razvoja pa su povjesničari događaje vezane za bunu gledali samo u jednom smjeru, bez da su promatrali šire okolnosti u kojima se buna dogodila. Isto tako, među pojedinim povjesničarima bilo je i neistinitih umetaka na koje se treba posebno obratiti pažnja, jer mogu iskriviti povijesne činjenice. Među istaknutim povjesničarima tog razdoblja, veliku ulogu su odigrali Rački, Horvat, Klaić i Šišić s kojima počinje znanstveno istraživanje bune zahvaljujući pronađenoj i objavljenoj građi. Zahvaljujući njima, buna se počinje gledati sa širih aspekata, točnije uvidjeli su da su turske provale značajno utjecale na pogoršavanje položaja seljaka kao i sukob na vlastelinstvu između dviju plemićkih obitelji. Glavni cilj pobune su vidjeli u seljacima koji su htjeli srušiti feudalni poredak i doći pod vlast vladara. Drugu polovicu 20. stoljeća zasigurno su obilježili Josip Adamček i Nada Klaić koji su dijelili različita mišljenja kad je u pitanju vodstvo, uzrok i cilj pobune. Dok je Adamček, pod utjecajem socijalizma, cilj pobune vidio u seljacima i njihovoj borbi protiv feudalnog sustava u sklopu klasne borbe, Klaić je cilj pobune pripisala vojnicima koji su htjeli uspostaviti Vojnu granicu s Carem na čelu te zadobiti slobodu koju su imali uskoci. Nadalje, Adamček je Matiju Gupca smatrao vođom pobune, a Klaić Gregorića. Sлагali su se samo po pitanju tlake, za koju su naveli da nije bila uzrok bune. Nada Klaić je u odnosu prema Adamčeku uočila, da je prilikom proučavanja bune zanemaren politički i društveni život i da je to jedan od razlog zašto se nije mogla dati jasnija slika bune. Istaknula je važnost uloge vladara, kako Ferdinanda, tako i njegovog sina Maksimilijana II. Navela ih je kao uzroke bune zbog njihove trgovine sa susjedgradsko-stubičkim vlastelinstvom. Tahyja nije smatrala uzrokom bune u odnosu na Adamčeka koji je pored Tahyja naveo naturalna davanja i trgovanje seljaka uzrocima pobune. Samoj historiografiji, ali i povjesničarima u razdoblju socijalizma nedostajalo je promatranje događaja kroz historiju socijalizma, mentaliteta, antropologije te kulturne historiografije. Nakon Adamčeka i Klaić, u 21. stoljeću zanimanje za bunu značajno opada budući da nema novih arhivskih dokumenata pomoću kojih bi se došlo do novih

saznanja. Povjesničari su uvidjeli da je za poznavanje bune potrebno poznavanje i razumijevanje hrvatske i europske povijesti 16. stoljeća. Kad je riječ o klasnoj svijesti koju je Adamček zagovarao, povjesničari su istaknuli da se o klasnoj svijesti tog vremena ne može govoriti te su time pobili Adamčekovo mišljenje. S druge strane, Klaić je bila na boljem glasu jer je bunu promatrala iz šire perspektive, ali o vojnicima kao pokretačima bune nije potkrijepila nikakav dokument. Stoga se ona zajedno s Adamčekom treba podvrći kritici. Najnoviju interpretaciju bune dao je povjesničar Branimir Brgles koji je, pronalaskom novog arhivskog dokumenta, pokazao da su u nemirima predijalci i bogati seljaci bili najviše zastupljeni u odnosu na seljake te je time potvrdio Klaićevu tvrdnju o militarizaciji i cilju pobune. Naveo je zanimljivu činjenicu da je od svih istaknutih vođa Gubec pripadao najnižem, točnije pripadao je skupini inkvilina. Historiografija krajem 20. i početkom 21. stoljeća Seljačkoj buni i Matiji Gupcu zasigurno je dala posebno mjesto u političkom i kulturnom životu. Pored toga što su pojedine političke stranke bunu interpretirale u skladu s njihovim ciljevima, buna je i do danas ostala veoma važan dio kulturnog života u Zagorju zahvaljujući brojnim manifestacijama koje se organiziraju. Treba istaknuti da je buna našla mjesto u romanu, stripovima, operi te filmu i tako zadobila pažnju šire publike. Seljačka buna ne bi bila toliko poznata da nije bilo glavnoga junaka, Matije Gupca. Njegova ličnost je postala simbol za borbu protiv nepravde. U vremenu djelovanja HSS, NDH i KPJ, Matija Gubec je od seljačkog junaka postao nacionalni junak. Bila je to namjera tadašnjih političkih stranki da njegovim veličavanjem pridobiju što veću skupinu ljudi. Njegov duh i danas živi u Zagorju te je i u historiografiji ostao pozitivac u odnosu prema Tahyju kojeg je historiografija od početaka smatrala negativcem.

8. SAŽETAK

SELJAČKA BUNA 1573. U SUVREMENOJ HRVATSKOJ HISTORIOGRAFIJI

Tema ovog diplomskog rada bavi se Seljačkom bunom 1573. godine u suvremenoj hrvatskoj historiografiji. Razdoblje je ranog novog vijeka u kojem se događaju brojne promjene koje su zahvatile tadašnje seljačko stanovništvo. Brojne zemlje su bile zahvaćene pobunama seljaka radi poreza koje su morali plaćati. Tako je na području hrvatskog teritorija izbio veliki broj seljačkih buna, među kojima je poznata buna Matije Gupca koja je izbila 1573. godine. Rad obuhvaća brojne poglede poznatih povjesničara koji su dublje ušli u samu analizu Seljačke bune i to je, ujedno, jedan od aspekata ovoga rada. Osim toga, nastojat će se prikazati na koji način su metodologiju istraživanja koristili historiografi kasnog socijalizma i današnji povjesničari. Rad prikazuje osvrt na stariju historiografiju do polovice 20. stoljeća koja je dala jedinstveni prikaz bune. Potom se naglasak stavlja na povjesničare Josipa Adamčeka i Nadu Klaić koji su svojim radovima i brojnim raspravama produbili značenje Seljačke bune. Na kraju rada pružaju se neki novi pristupi proučavanja Seljačke bune u 21. stoljeću. Kako se uz bunu veže i najpoznatija ličnost Matije Gupca, rad prikazuje Gupca kao istaknutog političkog simbola u razdoblju socijalizma, ali i kao dio kulturne prakse u sklopu raznih manifestacija koje se održavaju u Zagorju.

Ključne riječi: seljačka buna, historiografija, seljaci, Matija Gubec

9. SUMMARY

PEASANT REBELLION 1573. IN CONTEMPORARY CROATIAN HISTORIOGRAPHY

The theme of this paper is dealing with the Peasant rebellion of 1573 in contemporary Croatian historiography. It is a period of the early modern age, in which changes took place that affected the peasantry of the time. Numerous countries were affected by peasant rebellions over the taxes they had to pay. A large number of peasant rebellions erupted in the Croatian territory, among which is the famous rebellion of Matija Gupac, which broke out in 1573. This paper will capture the views of well-known historians who have delved deeper into the analysis of the Peasant Rebellion, and this will be combined with one aspect of this work. Also, paper will try to see how is methodology of research used into the historiography of late socialism and today's historians.

The paper presents an overview of older historiography until the mid-20th century, which gave a unique account of the rebellion. Paper then emphasized the conscientious objectors Josip Adamček and Nada Klaić, who, through their works and numerous discussions, produced the meaning of the Peasant rebellion. At the end of the paper, they provide some new insights and approaches to the study of Peasant rebellion in the 21st century. As Matija Gupac's most famous personality is linked to the rebellion, paper shows Gupac as a prominent political symbol in the development of socialism, but also as part of cultural practice within the various manifestations that take place in Zagorje.

Key words: peasant rebellion, historiography, peasants, Matija Gubec

10. LITERATURA

- J. Adamček, 1964-1965, Građa o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1563–1574, *Arhivski vjesnik*, 7–8, 1964–1965, str. 7-300. <https://hrcak.srce.hr/131067> (2.travnja 2020.).
- J. Adamček, 1967, *Seljačka buna 1573*, Zagreb: Agencija za fotodokumentaciju, 1967.
- J. Adamček, 1967, Novi dokumenti o ugušivanju seljačke bune 1573, *Arhivski vjesnik*, 10, 1967, str. 69-115. <https://hrcak.srce.hr/131038> (2. travnja 2020.).
- J. Adamček, 1968, *Seljačka buna 1573. Odbor za proslavu 400. godišnjice seljačke bune 1573. u Donjoj Stubici*, Zagreb, 1968.
- J. Adamček, 1968, Prilozi povijesti seljačke bune 1573, *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest*, 6, Zagreb, 1968, str. 51-96. <https://hrcak.srce.hr/176309> (1.travnja 2020.).
- J. Adamček, 1969, Seljačka buna 1573, *Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu*, 2, Zagreb, 1969, str. 5-22.
- J. Adamček, 1973, Program seljačke bune 1573. i ustanički vojni planovi, *Kaj: časopis za kulturu*, 6, Zagreb, 1973, str. 24-46.
- J. Adamček, 1973, Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 5, 1973, str. 49-7. <https://hrcak.srce.hr/57239> (2. travnja 2020.).
- J. Adamček, 1981, Seljačka buna 1573, *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, ur. Mirjana Gross, Zagreb, 1981, str. 41-59.
- D. Agičić, T. Galović, 2014, *Nada Klaić i njezin znanstveni doprinos razvoju historiografije*, Zagreb, 2014.
- B. Brgles, 2014, Historiografija o Seljačkoj buni 1573. godine s posebnim osvrtom na doprinos Nade Klaić, *Nada Klaić i njezin znanstveni doprinos razvoju historiografije*, ur. D. Agičić, T. Galović, Zagreb, 2014, str. 356-381.

B. Brgles, 2018, Tko se buni pod Susedgadam i Stubicom? Prilog proučavanja društvenih nemira 1565-1573, *Prilozi povijesti* 37, br. 55, 2018, str. 139-203. <https://doi.org/10.22586/pp.v55i0.68> (5. svibnja 2020.).

Z. Despot, D. Tatić, 2013, *Seljačka buna Matije Gupca. Nova povijest 1573*. Zagreb: Večernji edicija, 2013.

I. Despot, 2017, Kultura sjećanja na primjeru opsade Sigeta i Seljačke bune. *Povijest u nastavi, XV*, 63-78. <https://hrcak.srce.hr/199986> (5. svibnja 2020.).

B. Grgin, 1991, Osvrt na mišljenja novije hrvatske historiografije o uzrocima, vodstvu i programu velike seljačke bune 1572–3, *Historijski zbornik*, 44, str. 193-199. http://www.historiografija.hr/hz/1991/HZ_44_16_GRGIN.pdf (2. travnja 2020.).

B. Janković, 2016, *Mijenjanje sebe same, preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*, Zagreb, 2016.

I. Kampuš, 1969, Seljačka buna 1573, *Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu*, 1969, str. 5-33.

N. Klaić, 1973, Ostaci ostataka Hrvatske i Slavonije u XVI st. (od Mohačke bitke do seljačke bune 1573. godine, *Arhivski vjesnik*, sv.16, Zagreb, 1973, str. 253-325. <https://hrcak.srce.hr/124817> (14. travnja 2020.).

N. Klaić, 1974, Neki novi pogledi na uzroke hrvatsko-slovenske seljačke bune 1572–1573 godine, *Zgodovinski časopis*, 27, 1974, str. 219-303.

T. Oroz, 2011, Matija Gubec kao post-ikona. Interpetacija i disperzije povijesne ličnosti u popularnoj kulturi, *Horror-porno ennui: kulture prakse postsocijalizma*, Zagreb: Biblioteka Nova Etnografija, 2011, str. 243-273.

https://www.academia.edu/374371/Matija_Gubec_Kao_Post-Ikona_Reinterpretacije_I_Disperzije_Povijesne_Li%C4%8Dnosti_U_Popularnoj_Kulturi (27. travnja 2020.).

T. Oroz, N. Škrbić Alempijević, 2015, Dva lica spomenika: politike i pakse korištenja Spomenika Seljačkoj buni i matiji Gupcu u Gornjoj Stubici, *Studia ethnologica Croatica*, 27, 2015, str. 131-156. <https://doi.org/10.17234/SEC.27.4> (5. svibnja 2020.)

V. Pavlaković, 2008, Myths and Symbols in Interwar Croatia: The Case of Matija Gubec, Paper presented at the international conference Mitovi i stereotipi nacionalizma i komunizma, Novi Sad, 2008, str. 1-10.

https://chdr-ns.com/pdf/documents/vjeran_pavlakovic.pdf (27. travnja 2020.).

J. Šidak, 1973, Seljačka buna godine 1573. u historiografiji, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 5, Zagreb, 1973, str. 7-30. <https://hrcak.srce.hr/57236> (15. ožujka 2020.).

N. Štefanec, 2016, Why Did Gubec Have to Die Dozsa's Death? Historical Representations of the Croatian Peasant Rebellion of 1573 and of Its Leader's Public Execution, *Armed Memory: Agency and Peasant Revolts in Central and Southern Europe (1450-1700)*, ur. Gabriella Erdélyi, 2016, str. 249-277. (5. svibnja 2020.)

https://www.academia.edu/29047754/Why_Did_Gubec_Have_to_Die_Dozsas_Death_Historical_Representations_of_the_Croatian_Peasant_Rebellion_of_1573_and_of_Its_Leaders_Public_Execution_Vandenhoeck_and_Ruprecht_Refo500_2016_251-279_.pdf (14. travnja 2020.).